

Lyckan kommer, lyckan går

Trettio kapitel om politik, medier och samhälle

SOM-undersökningen 2004

SOM-rapport nr 36

Sören Holmberg och Lennart Weibull

(red)

Redaktörer: Sören Holmberg och Lennart Weibull

Administrativ redaktör: Kerstin Gidsäter

Omslag och redigering: Henny Östlund

Tryck: Grafikerna Livréna i Kungälv AB, 2005

ISBN: 91-89673-06-9

ISSN: 0284-4788

ISRN: GU-STJM-SOM--36--SE

INNEHÅLL

Förord	7
Lyckan kommer, lyckan går Sören Holmberg och Lennart Weibull	9
SAMHÄLLE	
Långsiktiga värdetrender Henrik Oscarsson	39
Svenska folket, den offentliga sektorn och välfärdsstaten Lennart Nilsson	53
Rimligt förtroende? Sören Holmberg och Lennart Weibull	67
Riksdagsledamöterna, valkretsen och riksdagen Martin Brothén	85
Skatter och skattefusk Henrik Hammar, Sverker C Jagers och Katarina Nordblom	99
Energisparande Per Hedberg och Sören Holmberg	115
Hemmahörande på flera nivåer Linda Berg	123
Rör inte vår välfärd! Maria Pettersson	135
Vilka är det som litar på sina medmänniskor? Bo Rothstein	145
Kultursverige Rudolf Antoni	151

Varför minskar biblioteksbesöken?
Lars Höglund och Eva Wahlström 165

Forskning på världsbästanivå
Sören Holmberg och Lennart Weibiull 177

OPINION

Svensk opinion om EU-medlemskapet
Rutger Lindahl 191

Svensk Nato-debatt på sparlåga
Ulf Bjereld 203

Kärnkraftsanhängarna behåller ledningen
Sören Holmberg 207

Svenska folket tycker om sol och vind
Per Hedberg 221

Både tolerans och kritik i attityderna till invandrare
Marie Demker 231

Israel och PLO – 35 år i svensk opinion
Ulf Bjereld 241

Åsikter om våld och pornografi i medierna
Ulla Carlsson 247

Synen på aktualitetsjournalistiken i TV
Lennart Weibull 267

Svenskarnas inställning till reklam
Marie Elfving 283

MASSMEDIA

Mot nya läsvanor?
Ulrika Andersson 297

Tabloidiseringen – en kompakt tidningstrend Josefine Sternvik	315
Medier eller innehåll? Åsa Nilsson och Lennart Weibull	329
Tidningar i brevlådor, på bussar och i ställ Ingela Wadbring	347
De unga och radion Jan Strid	355
Den fjärde vågen Annika Bergström	363
Stabila mobila trender Göran Bolin	373
Medieförtroende – en framgångsfaktor? Ingela Wadbring och Lennart Weibull	383
DOKUMENTATION	
Den nationella SOM-undersökningen 2004 Åsa Nilsson	397
Författarna	417
Deltagande projekt i SOM-undersökningen 2004	421
Adresser	423
BILAGOR	
Informationsbroschyr, frågeformulär (I och II), publikationer	427

FÖRORD

Lyckan kommer, lyckan går är den 35:e publikationen från SOM-Institutet vid Göteborgs universitet sedan den första blygsamma rapporten år 1987. De första skrifterna bestod av kortfattade projektredovisningar av medverkande forskare, där svaren på enskilda frågor avrapporterades. De senaste årens volymer har i ökande utsträckning kunnat presentera långa mätserier om svenska folkets vanor och attityder inom politik och medier författade av ledande forskare från olika discipliner.

Lyckan kommer, lyckan går tar sin utgångspunkt i den nationella SOM-undersökningen från senhösten 2004. Liksom de senaste undersökningarna omfattar den två riksrepresentativa undersökningar på vardera 3 000 slumpmässigt valda personer i åldersintervallet 15-85 år. Undersökningarna har genomförts parallellt och innehåller delvis gemensamma frågor. Fältarbetet genomfördes huvudsakligen under september och oktober 2004. Ansvarig för datainsamlingen har varit Kinnmark DM i Göteborg med Magnus Kinnmark som fältledare. Närmare uppgifter om uppläggning och genomförande samt analyser av likheter och skillnader mellan de två enkäterna finns i metoddokumentationen i bokens slut.

Lyckan kommer, lyckan går innehåller i första hand kapitel som uppdaterar trender i fråga om *Samhälle*, *Opinion* och *Massmedia*, det vill säga de tre huvudområden som står i centrum för SOM-institutets årliga studier. Uppläggningsen knyter nära an till motsvarande kapitel i tidigare års redovisningar. Så analyseras exempelvis utvecklingen av samhällsförtroendet, åsikter om den offentliga sektorn, synen på kärnkraft och energi, läsningen av dagstidningar, inställningen till flyktingpolitiken, användning av ny medieteknologi, biblioteksbesök mm. En andra typ av kapitel är de som ger en fördjupning inom ett särskilt område som exempelvis svenskarnas syn på forskning, uppfattning om skattefusk och åsikter i Mellanösternkonflikten. Varje författare svarar själv för slutsatserna i respektive kapitel. Som redaktörer har vi begränsat oss till en teknisk redigering.

Lyckan kommer, lyckan går är också titeln på bokens inledande översikt kapitel. Det har fokus på årets huvudtema om lycka. SOM-undersökningen 2004 har för första gången ställt frågan om vilka som är lyckliga – eller olyckliga – i dagens Sverige. För att knyta an till bokens omslag, som utgår från en broderad bonad av Lennart Weibulls mormor, är den centrala fråga vi ställer oss om lycka handlar om *att ha något att göra, någon att älska och något att hoppas på*.

SOM-undersökningarna genomförs av SOM-institutet, en forsknings- och utbildningsorganisation vid Göteborgs universitet. Institutet drivs gemensamt av Förvalt-

ningshögskolan, Institutionen för journalistik och masskommunikation samt Statsvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet. Undersökningsledare för den nationella SOM-undersökningen 2004 har varit fil kand Åsa Nilsson, som även svarar för metoddokumentationen. Bokproduktionen har Kerstin Gidsäter samordnat medan Henny Östlund har ansvarat för omslag och redigering. Under tecknade har varit projektansvariga för de nationella SOM-undersökningarna sedan starten 1986.

Dataunderlaget från tidigare SOM-undersökningar finns tillgängligt via Svensk Samhällsvetenskaplig Datatjänst (SSD) vid Göteborgs universitet. De publikationer som hittills utgivits av SOM-institutet finns förtecknade längst bak i föreliggande volym.

Göteborg i maj 2005

Sören Holmberg

Lennart Weibull

LYCKAN KOMMER, LYCKAN GÅR

SÖREN HOLMBERG OCH LENNART WEIBULL

De flesta svenskar känner säkert igen orden *Lyckan kommer, lyckan går*, men är möjligen osäkra på varifrån de kommer. Ändå har flertalet, särskilt i den äldre generationen, med stor säkerhet hört den många gånger – troligen redan innan de var riktigt medvetna om sin omvärld. Orden finns nämligen i den gamla barnabönen 'Gud som haver barnen kär'. Den är med i den svenska psalmboken som nummer 248 och används fortfarande ofta vid barndop.

Psalmen 'Gud som haver barnen kär' saknar författare. I psalmboken anges endast att ursprunget är en gammal svensk bön för barn, tryckt första gången 1780. Psalmerna uttrycker en önskan om ett slags världslig trygghet för barn som är utsatta för hot och faror. I en äldre version var slutraden också 'den Gud älskar lyckan får', senare ändrad till 'Du förbliver Fader vår'. Också i arbetarförfattaren Martin Kochs kärleksdikt *Lyckan*, utgiven 1929, är den näst sista raden 'lyckan kommer, lyckan går', men där är slutraden 'den som du älskar lyckan får'.

De två exemplen ger två olika bilder av vad lycka står för. I barnabönen är det närmast fråga om yttre framgång, i Kochs dikt en inre känsla av välbefinnande eller trygghet. Samma betydelseskilnader finner vi även för uppslagsordet lycka i Svenska Akademiens ordbok (SAOB). Ordspråket Lyckan står den djärve bi – dokumenterat på svenska 1621 men ytterst en latinsk sentens – betonar yttre framgång. Likartad innebörd har uttryck som 'jordisk lycka' eller att vara lyckosam och i bakgrunden finns här det latinska ordet för lycka – *fortuna*. Men det finns även tidiga språkliga belägg för lycka i betydelsen lyckokänsla, ofta i sammansättningen 'lycka och salighet' (Laurentius Petri, 1561). Samma innebörd har lycka i andra sammansättningar som moderslycka eller familjelycka. Cynikern Voltaire talade dock om lyckan som illusion i motsats till lidandet som var verklighet.

Om vi tänker uttryck där lycka förekommer upptäcker man snart att de i flertalet fall kan föras tillbaka till dessa två huvudbetydelser.¹ Det handlar således å ena sidan om en materiell lycka och å andra sidan om en immateriell. I många språkliga uttryck finns det dessutom en spänning mellan de två. Med jordiskt gods är lyckan inte alltid förenad, står det i en formulering från 1839, men i en ännu äldre formulering från 1780 står det att 'en lyckans nyck blir ofta orsak till vår verkliga lycksalighet' (SAOB). Många språkliga formuleringar antyder snarast en motsättning mellan materiell och immateriell lycka.

Ett annat sätt att uttrycka denna distinktion är att tala om lycka som njutning eller som måluppfyllelse. I det förstnämnda fallet är lycka ögonblicklig och emotionell, i det senare fallet mer rationellt byggd på en bedömning av om man nått

sina mål; känsloupplevelse och hedonism kontra förnuft och kognition (Lind 2005:33).

Frågan om förhållandet mellan materiellt och immateriellt ligger mycket nära en klassisk problemställning i samhällsforskningen – relationen mellan välbefinnande och ekonomiska tillgångar. Det gäller både på individ- och på samhällsnivå: är genomsnittet för lycka högre bland allmänheten i rika länder än i fattiga och är rika människor lyckligare än fattiga (Klein 2005:254ff)? Under de senaste åren har intresset för att förstå vad lycka är vuxit starkt bland samhällsforskare. Ekonomer har sökt samband mellan ekonomi och välbefinnande, sociologer och statsvetare förhållandet mellan social välfärd och individuell lycka (jfr Layard 2005 och Lind 2005).

Intressanta aspekter på sådana samband kan även hämtas från olika slag av språkliga uttryck. Ord som lyckomoral eller lycksökare ger en antydning om skepsis till den materiella lyckan och en idealiseringen av den lyckliga fattigdomen. Ett annat perspektiv är att lycka, ofta i betydelsen materiella tillgångar, är kortvarig. Det finns många belägg från 1600-talet och framåt på uttryck som 'Hastigt vänder lyckan sitt spel' (1620) eller 'Lyckan är inget att lita på' (1665). Att den jordiska lyckan snart förgår är ett vanligt tema i många psalmer, liksom det också är i den gamla barnabönen: lyckan kommer, lyckan går.

Att lyckan kommer och går kan också utläsas av opinionslägets förändringar. Sedan SOM-institutet började sina årliga mätningar av svenskars syn på sin situation och på samhället i stort har vi noterat många svängningar. Boktitlar som 'Ett missnöjt folk' (1996), 'Ljusnande framtid' (1998) eller 'Land, Du välsignade?' (2001) reflekterar sådan skillnader i stämningsslägen. De tendenser vi tyckt oss se i den svenska opinionen år 2004 är däremot inte entydiga. Tvärtom finns det mönster som pekar åt mycket olika håll. Titeln på årets bok indikerar att det pågår en opinionssvängning men att dess riktning är oklar. Vinnare eller förlorare kan ännu inte utses.

De splittrade tendenserna återkommer på flera olika områden. Förtroendet för de politiska institutionerna vänder åter nedåt efter flera år av uppgång, medan medieförtroendet bryter en nedåtgående trend. Stödet för offentlig sektor har gått ned något samtidigt som många känner oro för den offentliga servicen i framtiden. Vi vet från snart tjugo års SOM-mätningar att opinioner kan skapas snabbt även om mönstren till en början kan vara mångtydiga. Det är därför nödvändigt att alltid pröva motbilder och ställa frågor hur en kortsiktiga opinion förhåller sig till långsiktiga trender. Det är sådant som är vägledande för oss som sysslar med surveyundersökningar och varje år ställer frågor till medborgarna.

I detta inledande kapitel gäller frågan de övergripande tendenserna. På samma sätt som tidigare år (t ex Holmberg och Weibull 2003, 2004) gör vi det genom att lyfta fram och kommentera ett antal exempel på trender som på ett översiktligt sätt speglar förändringstendenser i politik och samhälle hösten 2004 – mot bakgrund av opinionsutvecklingen i Sverige under de gångna arton åren.

Dessutom har vi för första gången i SOM:s historia mätt just lycka. På en skala har svarspersonerna i årets undersökning fått ange sin subjektiva lycka. Det ger oss en möjlighet att se närmare på hur förhållandet mellan lycka och olika andra egen-

skaper – som ekonomisk situation, livsstil och politiska ideal – ser ut i dagens Sverige, i varje fall enligt den svenska opinionen 2004.

Samhällsproblem kommer och går

De senaste årens dominerande frågor på medborgaragendan är alla på väg nedåt. Det gäller såväl vården som omsorgen och skolan. Vård, omsorg, skola är visserligen fortfarande högt placerade på dagordningen men andelen människor som anger dem som viktiga frågor/problem är lägre 2004 än den varit sedan slutet av 1990-talet. Resultaten bygger på en öppen enkätfråga där svarspersonerna kunde ange upp till tre frågor/problem; i genomsnitt utpekade varje svarande två områden och hela 80 procent angav åtminstone någon samhällsfråga/problem (se tabell 1).

De frågor som är på väg upp på dagordningen är främst sysselsättningen och men också lag&ordning. Frågeområden som befinner sig mot mitten av rangordningen men som inte uppvisar några trender varken upp eller ned är Sveriges ekonomi, miljön, skatterna och invandrapolitiken. EU/EMU och kärnkraften, som i debatten är klart politiserade är mycket lågt placerade på medborgaragendan. De är inte heta just nu, åtminstone inte bland väljarna.

Utrikesfrågor brukar som regel hamna lågt på medborgarnas lista över viktiga frågor/problem (Petersson 1982). Det gäller också 2004. Endast 3 procent av svarspersonerna nämnde något kring terrorism, försvar, säkerhet eller överhuvudtaget något internationellt som ett problem. Till bilden hör då att enkätfrågan gäller viktiga frågor/problem i *Sverige*, vilket förutsätter att det nämna problemet bör ha relevans för Sverige. Det är säkert en förklaring till att utrikes/internationella frågor sällan nämns. Vi har hittills varit lyckligt förskonade från krig och internationell terror. Hade frågan ställts 1709 eller 1809 hade resultaten säkert blivit mycket anorlunda. Då hade Sverige stora problem utrikes. Det har vi inte idag.

När vi explicit – och utan att nämna Sverige i frågan – ber svarspersonerna att ta ställning till i vad mån de känner oro för ett antal nationella såväl som internationella utvecklingstendenser visar det sig inte oväntat att frågor som terrorism hamnar högt på listan. Bland de fenomen vi frågade om 2004 upplevdes terrorism i själva verket som det mest oroande, tätt följt av organiserad brottslighet och miljöförstöring. Oron för terrorn är dock inte lika stor som 2001 efter septemberattacken i USA eller 1986 efter mordet på Olof Palme. Längre ned på rangordningen hamnar förändringar i jordens klimat och religiösa motsättningar. Och än längre ned kommer ekonomisk kris och ett ökat antal flyktingar tillsammans med en ökad alkoholkonsumtion (se tabell 2). Bland alla de företeelser som vi frågar om i orosbatteriet är det ingen som uppvisar sitt högsta värde 2004. Alla orossiffror är antingen i huvudsak stabila eller lägre än de varit tidigare. Samhälleliga frågor, framtidsfrågor oroar mindre idag än under slutet på 1900-talet. Det gäller så disparata områden som miljön, arbetslösheten, ekonomin, flyktingfrågan, fattigdomen i tredje världen och läget i Ryssland.

Tabell 1 Svenskarnas viktigaste frågor 1987 – 2004 (procent)

Fråga: "Vilken eller vilka frågor eller samhällsproblem tycker Du är viktigast i Sverige idag? Ange högst tre frågor/ samhällsproblem."

Fråga	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Sjukvård	14	21	22	24	20	19	22	18	15	25	35	30	41	39	41	40	43	33
Sysselsättning	15	6	2	7	39	49	59	58	51	42	50	51	28	14	14	14	14	20
Pensioner/äldrevärd	10	10	16	13	16	14	16	12	10	17	19	15	21	23	22	24	21	19
Utbildning	12	9	12	10	11	9	4	8	7	10	22	34	36	35	37	32	23	18
Lag och ordning	20	13	38	11	15	8	9	11	25	14	13	15	16	15	12	12	17	18
Invandring/flyktingfrågor	7	8	11	14	13	19	25	12	14	13	10	8	13	12	13	19	11	11
Sveriges ekonomi	8	10	9	32	24	39	29	32	24	10	7	9	7	6	9	10	11	9
Socialpolitik	3	5	3	6	9	7	5	6	6	7	4	17	6	7	6	6	9	8
Skatter	7	9	14	13	6	3	2	3	2	4	6	7	5	8	7	7	6	7
Miljö	48	62	46	32	38	19	17	20	27	10	10	9	11	9	9	10	6	7
Familj/barnomsorg	6	9	8	8	7	8	9	6	4	6	7	7	5	7	6	7	7	6
Religion/moral	1	4	3	2	2	2	1	2	3	5	2	2	3	4	4	4	5	4
EU/EMU	1	3	3	7	6	11	9	15	7	3	3	4	3	4	3	3	7	3
Offentlig sektor/privatiseringar	3	2	2	4	2	3	2	2	3	7	2	2	2	2	1	1	4	1
Infrastruktur/kommunikationer	1	1	1	2	1	0	0	1	0	0	1	1	1	2	2	2	1	1
Jordbruks- regionalpolitik	2	2	2	1	3	1	1	0	0	0	1	1	1	1	1	2	2	1
Energi/kärnkraft	7	6	8	11	1	2	2	1	2	2	2	2	0	1	1	1	1	1
Antal svarande	1672	1642	1578	1582	1573	1889	1557	1704	1707	1779	1754	3561	3503	3546	3638	3606	3675	3612

Kommentar: Samtliga personer som besvarat enkäten ingår i procentbasen.

Tabell 2 Vad oroar svenska folket? Andel som svarar "mycket oroande" (procent)

Fråga: "Om Du ser till läget i dag, vad upplever Du själv som mest oroande inför framtiden?"

	1986	1988	1991	1993	1994	1996	2000	2001	2002	2003	2004	Max
Miljöförstöring	72	-	58	51	50	56	38	38	43	50	47	72
Stor arbetslöshet	-	-	56	60	48	68	17	25	38	40	-	68
Terrorism	64	51	39	31	28	38	27	59	41	52	51	64
Ny nazism	-	-	-	-	-	-	56	54	54	57	-	57
Organiserad brottslighet	-	-	-	-	-	-	-	45	47	56	49	56
De militära rustningarna	52	45	-	-	-	-	-	-	-	-	-	52
Förändringar i jordens klimat	-	-	-	-	-	-	-	37	39	40	36	40
Ekonomisk kris	-	-	39	37	30	29	9	17	24	23	17	39
Ökat antal flyktingar	-	-	-	38	30	29	17	20	27	28	20	38
Fattigdomen i tredje världen	-	-	-	-	-	37	37	35	33	-	-	37
Ett nytt världskrig	-	-	-	-	-	-	-	34	26	-	-	34
Situationen i Ryssland	-	-	-	31	22	18	12	-	-	-	-	31
Religiösa motsättningar	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	28	28
Befolkningsökningen	18	28	-	-	-	-	-	-	-	-	9	28
Motsättningarna mellan rika och fattiga länder	27	24	-	-	-	-	-	-	-	-	-	27
Militära konflikter	-	-	25	25	19	-	-	-	-	-	-	25
Risken för ett stormaktskrig	-	24	-	-	-	-	-	-	-	-	-	24
Ökad alkoholkonsumtion	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	23	23
Militanta veganer	-	-	-	-	-	-	19	-	-	-	-	19
U-båtskränkningarna	-	17	-	-	-	-	-	-	-	-	-	17
Företagens globalisering	-	-	-	-	-	-	-	-	-	16	-	16
Motorcykelgång	-	-	-	-	-	-	15	-	-	-	-	15

Källa: Riks-SOM-undersökningen

Kommentar: 1986-1993 ställdes frågan specifikt om "läget i världen i dag". Övriga svarsalternativ är "ganska oroande", "inte särskilt oroande", "inte alls oroande". Procentbasen har beräknats bland dem som svarat på åtminstone någon delfråga.

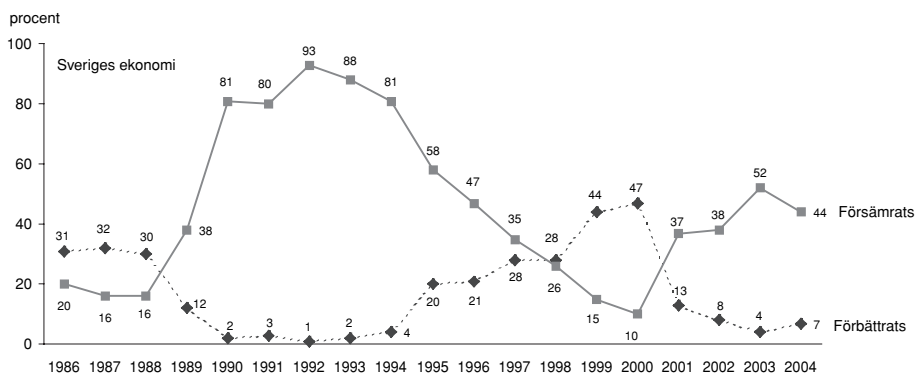
När det gäller arbetslöshet bör man dock lägga märke till att andelen personer som oroar sig har ökat under snare år, från låga 17 procent år 2000 till 40 procent 2003. Som högst var oron för arbetslöshet år 1996 med en andel på 68 procent.² Svaren återspeglar i hög grad den ekonomiska konjunkturen.

Två företeelser som ligger högt på oroslistan har vi inga långa tidsserier för. Det gäller nynazism och organiserad brottslighet. De år vi har mätt dem har de legat stabilt högt. Slutsatsen som kan dras av SOMs orosmätningar är alltså att svenska folkets oro för olika framtidsfrågor inte är på väg upp. Den är stabil eller möjligen på väg ned.

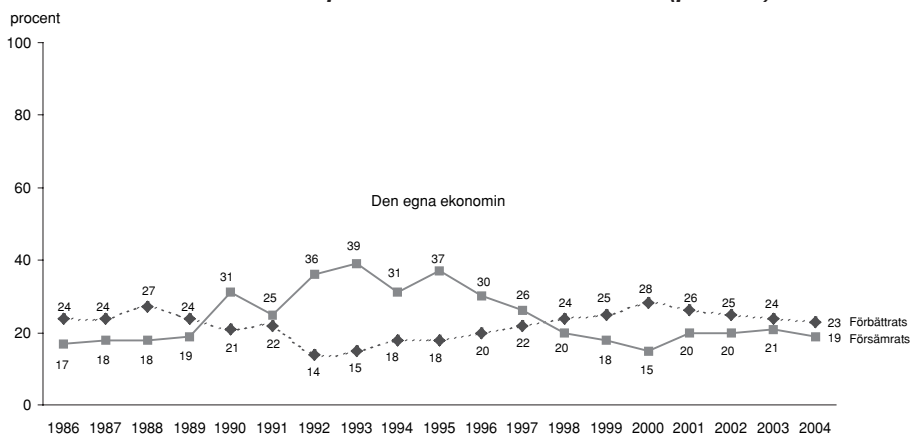
Den ekonomiska lyckan kommer?

SOM-institutet har mätt svenska folkets bedömningar av hur den egna ekonomin och Sveriges utvecklas sedan 1986. Siffrorna var övervägande positiva under slutet av 1980-talet, mycket dystra under 1990-talets första år, som allra mest ljusa år 2000 och mörkare igen därefter. Svängningarna i resultaten är mycket större för bedömningarna av Sveriges ekonomi än för den egna, men båda kurvorna följs väl åt. Svarspersonerna bedömde utvecklingen för såväl den egna ekonomin som för Sverige som mest positiv vid millennieskiftet år 2000. Då var svenska folket som mest lyckligt över ekonomin. Sedan dess har det gått utför, men inte helt tillbaka till de mycket negativa bedömningarna från början av 1990-talet. Och i den senaste mätningen 2004 ser det ut som de nedåtgående kurvorna vänt något uppåt igen, åtminstone för bedömningen av Sveriges ekonomi.

Figur 1 a Allmänhetens bedömning av hur den svenska ekonomin har utvecklats under det senaste året: andel som anser att ekonomin har förbättrats respektive försämrats 1986-2004 (procent)

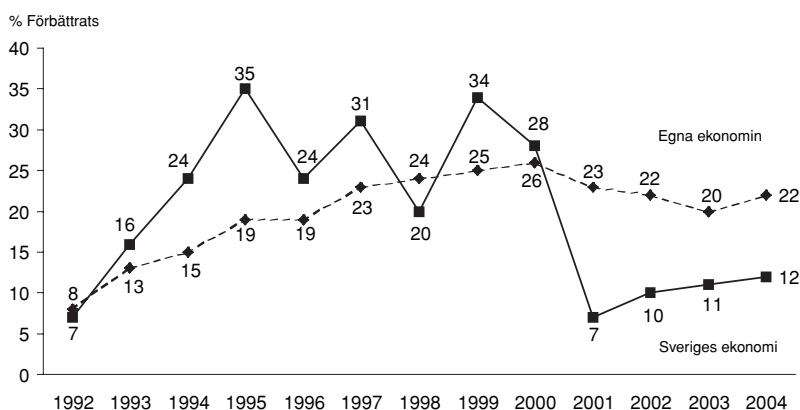

Figur 1 b Allmänhetens bedömning av hur den egna ekonomiska situationen har utvecklats under det senaste året: andel som anser att ekonomin har förbättrats respektive försämrats 1986-2004 (procent)

Svenska folkets framtidstro när det gäller ekonomin toppade också åren strax före millennieskiftet (tron på Sveriges ekonomi) eller exakt år 2000 (tron på den egna ekonomin). Därefter har bedömningarna av den egna ekonomins framtid hållit sig någorlunda höga med endast en svag tendens till nedgång. Tron på Sveriges ekonomiska utveckling har däremot sjunkit ned mot samma låga nivåer som i början av 1990-talet. Lägst var framtidstron 2001. En viss uppgång kan spåras sedan dess.

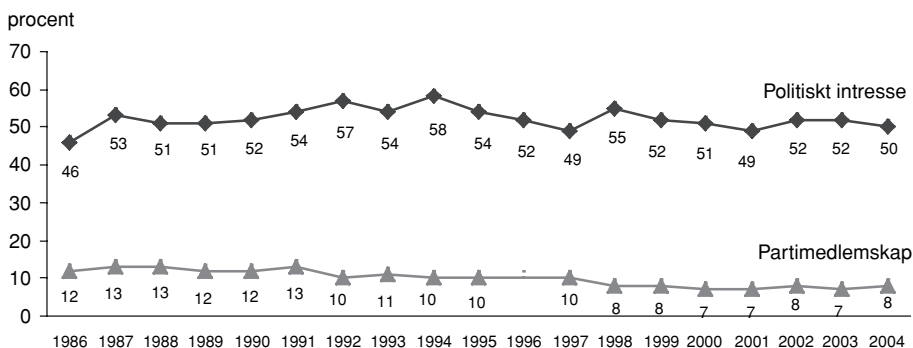
Figur 1 c Optimister när det gäller Sveriges respektive den egna ekonomins framtid (procent)

Kommentar: Resultaten visar andelen svarspersoner som svarat "förbättrats" på frågan om Sveriges respektive den egna ekonomins utveckling de närmaste 12 månaderna.

När det gäller förhoppningarna om den egna ekonomin är alltså svenska folket fortsatt relativt optimistiskt. Det är fler som tror på bättre tider (22 procent) än på sämre tider (14 procent). När det däremot gäller Sveriges ekonomi är det tvärtom – fler tror på sämre tider (37 procent). Endast 12 procent tror på bättre tider (se figur 1 c). Många är optimistiska när det gäller den egna ekonomin men pessimistiska när det gäller Sveriges ekonomiska framtid. Den ekonomiska lycka kommer att undfågnas en själv men inte Sverige; båten sjunker men jag kommer att klara mig.

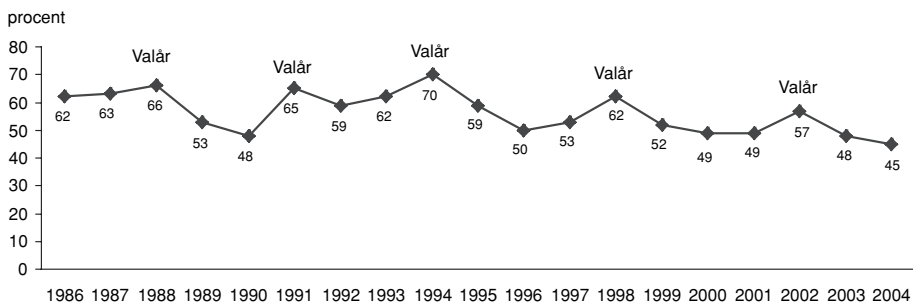
Figur 2 a Andel som uppger sig vara mycket eller ganska intresserade av politik och andel som är medlem i något politiskt parti (procent)

Kommentar: Samtliga svarspersoner ingår i procentbasen

Figur 2 b Grad av partiövertygelse (procent)

Fråga: (Ställdes till dem som angett vilket parti de tycker bäst om idag). ”Anser Du Dig vara en övertygad anhängare av detta parti?”

Kommentar: Resultaten visar andelen personer som svarat mycket eller något övertygad. Samtliga svarspersoner ingår i procentbasen.

Något nedåt för partierna

Partierna fortsätter att tappa i uppslutning och engagemang. Andelen partimedlemmar går långsiktigt ned, även om siffrorna varit stabila i SOMs mätningar de senaste fem-sex åren. Väljarnas grad av partiövertygelse – andelen svars personer som uttrycker en övertygelse i partisympatierna – sjunker också långsamt. Resultatet för år 2004 är det lägsta vi någonsin uppmätt i SOM. Mönstret i nedgången följer fortsatt en elektoral cykel – partiövertygelsen stiger något valår för att sedan ånyo minska. I en partibaserad demokrati som den svenska är det något hoppfullt för politiken att väljarnas uppskattning av partierna tenderar att vara som högst när väljarna kommer som mest i kontakt med dem. Mönstret gäller dock enbart riksdagsval. Den elektorala cykeln fungerar inte när det är folkomröstning (2003) eller EUP-val (1995, 1999; 2004). Partiövertygelsen ökade inte vid dessa tillfällen. Lite tankeväckande är naturligtvis detta resultat när det gäller Europavalen. De positiva sentimenten för partierna stärks inte när de agerar i EUP-val.

Partierna tappar alltså något. Någon motsvarande trend när det mer allmänt gäller intresset för politik kan dock inte spåras lika enkelt. SOMs siffror över andelen medborgare som uttrycker ett mycket eller ganska stort intresse för politik har varit förhållandevis stabila ända sedan sent 1980-tal – kring 50 procent. Högst var intresset under den ekonomiska krisen i början av nittiotalet och vid valet 1998. Idag är intresset något lägre.

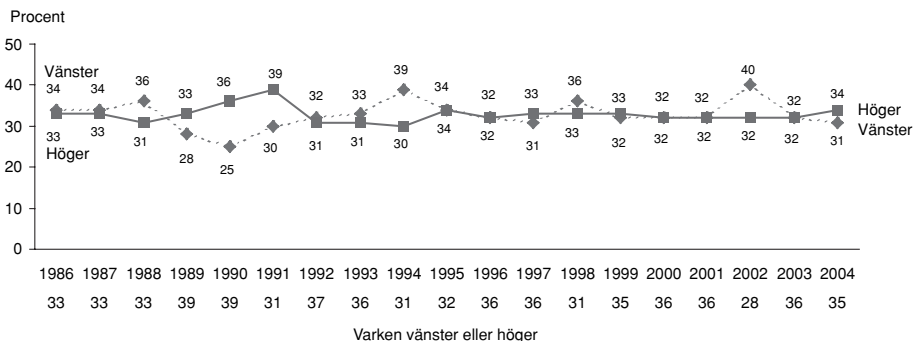
Intresset för politik är i stor utsträckning knutet till den nationella dagordningen. Ett vidare fenomen är intresset för samhällsfrågor. För att få en belysning av det vidare samhällsintresset undersökte vi i SOM 2004 även allmänhetens intresse för samhällsfrågor. Det visade sig då att andelen personer som uppger att de är intresserade av samhällsfrågor är större än andelen som indikerar ett intresse för politik. När det gäller samhällsfrågor anger 17 respektive 56 procent ett mycket stort eller ett ganska stort intresse. Motsvarande siffror för politiskt intresse är lägre, 12 respektive 40 procent. Tillskottet i intresse när frågan gäller samhällsfrågor är speciellt tydligt bland kvinnor och bland unga.

Svag högervind

Få saker är så viktiga för svenskt väljarbeteende som människors ideologiska självförståelse – om man står till vänster, i mitten eller till höger. Människor som placerar sig till vänster röstar till cirka 95 procent på ett parti till vänster. Samma sak gäller bland människor som uppfattar sig som ideologiskt till höger. De röstar till cirka 95 procent på något borgerligt parti till höger (Holmberg, 2001). Det är bland personer i mitten som rösterna kan gå till båda blocken, och det är där tveksamma och bytesbenägna väljare i första hand finns. De finns sällan ute på de ideologiska flankerna. Resultaten i figur 3 visar att det som alltid är mycket jämt mellan de ideologiska vänster- och högerblocken i Sverige. I den senaste mätningen 2004 har högernsida en liten ledning. En svag högervind är skönjbar.

Figur 3 Ideologisk vänster-högerplacering (procent)

Fråga: ”Man talar ibland om att politiska åsikter kan placeras in på en vänster-högterskala. Var någonstans skulle Du placera Dig själv på en sådan vänster-högterskala?”

Kommentar: Resultaten visar andelen som uppgivit att de är klart eller något till vänster respektive klart eller något till höger, eller angivit att de är ”varken vänster eller höger”. Personer som ej besvarat frågan är ej medtagna i analysen. De utgör omkring 3 – 5 procent av svarspersonerna genom åren.

Ett närmare studium av kurvorna visar att det precis som när det gäller partiövertygelse finns en valårscykel när det gäller vänster-högervindar. Och den cykeln gynnar vänstern. Andelen väljare som placerar sig till vänster tenderar att öka valår. Det har inträffat i alla valår vi har undersökt – 1988, 1991, 1994, 1998 och 2002. Ett motsvarande mönster att andelen socialdemokratiska sympatisörer ökar under valår kan man finna för valen 1991, 1998 och 2002, men inte för valen 1988 och 1994. Det sistnämnda valet var socialdemokraterna dock inte ett regeringsparti utan ett oppositionsparti, och stora oppositionspartier har en tendens att tappa röster under valår. Det har moderaterna fått känna på flera gånger, exempelvis 1998 och 2002.

En övervikt för den ideologiska högern och för den borgerliga alliansen år 2005 är med andra ord ingen garanti för en alliansseger i valet 2006. Den ideologiska vänstern och socialdemokraterna har tidigare visat att de kan komma igen starkt under valår.

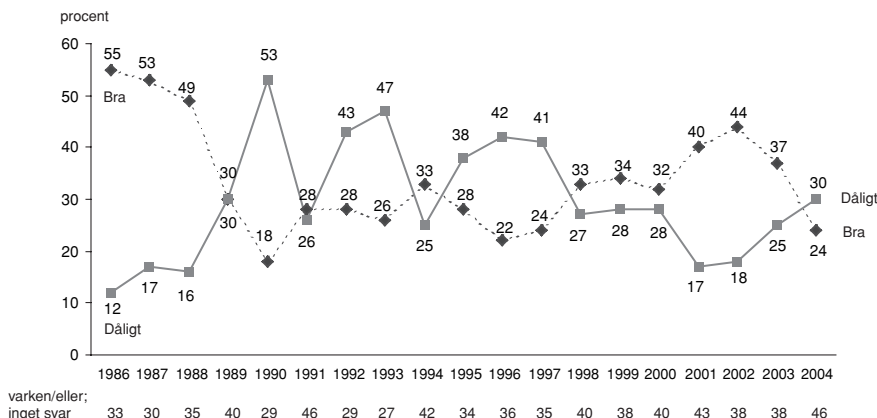
Regeringen uppskattas mindre

Val innehåller alltid ett element av ansvarsutkrävande. Och då står regeringen i centrum. Har den skött sig bra eller dåligt? Väjlare som är missnöjd med hur en regering sköter sitt arbete har en stark tendens att bestraffa regeringen och istället

rösta på något oppositionsparti. Resultaten i figur 4 är därför en varningssignal för socialdemokraterna. Regeringens Job Performance bedöms övervägande negativt 2004. Trenden mot en mer kritisk bedömning har funnits några år men nu har den negativa bedömningen tagit överhanden för första gången sedan 1997.

Figur 4 Bedömning av hur regeringen sköter sitt arbete (procent)

Fråga: ”Hur tycker Du regeringen sköter sin uppgift?”

Kommentar: Procentbasen utgörs av samtliga svarspersoner.

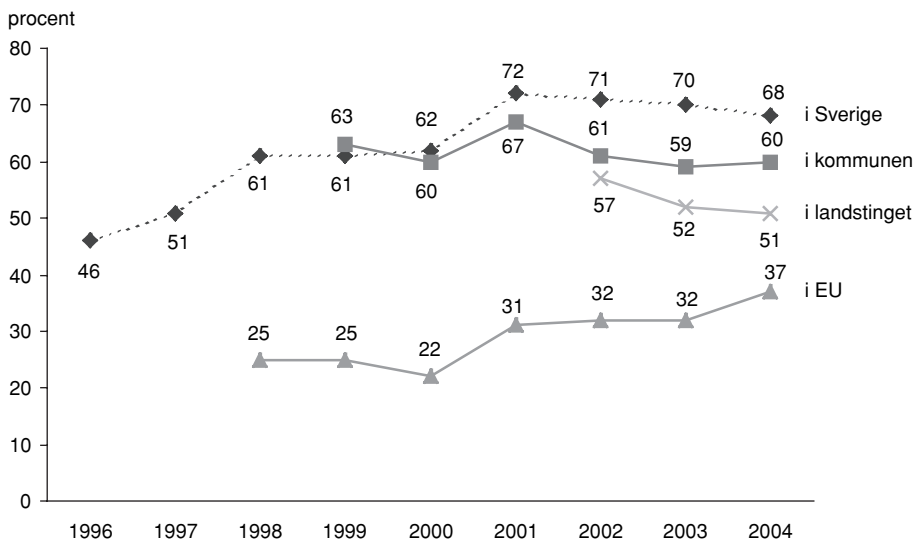
Andelen väljare som gör en negativ värdering av regeringens arbete (30 procent) är dock än så länge inte lika hög som den var 1997 (41 procent) inför Göran Perssons förlustval 1998 eller 1993 (47 procent) inför Carl Bildts förlustval 1994 eller 1990 (53 procent) inför Ingvar Carlssons förlustval 1991. Om de negativa siffrorna för regeringens arbete stiger ytterligare i höjden blir det svårt för socialdemokraterna att klara av valet 2006. Negativa siffror upp emot 40 procent eller högre året innan ett val har hittills inneburit stora tapp för regeringen i det efterföljande valet.

Svensk demokrati fungerar

Uppskattningen av hur bra eller dåligt svensk demokrati fungerar påverkas än så länge inte av människors minskande stöd till de politiska partierna eller av de kort-siktiga bedömningarna av hur regeringen sköter sig. Andelen svenskar som anger att de är mycket eller ganska nöjda med hur svensk demokrati fungerar är fortsatt hög och bland den högsta inom EU. Sedan toppåret 2001, när mätningen gjordes strax efter terrorattacken i USA, har siffrorna sjunkit något, dock inte tillbaka till de lägre nivåerna som uppmättes under slutet av 1990-talet (Figur 5).

Figur 5 Nöjd med hur demokratin fungerar (procent)

Fråga: ”På det hela taget, hur nöjd är Du med det sätt på vilket demokratin fungerar i:?”

Kommentar: Resultaten visar andel som svarar *mycket* eller *ganska nöjd*. Övriga svarsalternativ är inte särskilt nöjd och inte alls nöjd. Personer som besvarat frågan ingår i procentbasen.

Bedömningen av hur väl den kommunala eller regionala demokratin fungerar är också klart positiv, men inte lika positiv som bedömningen av den nationella nivån. Minst uppskattning får EUs demokrati med klart lägre andelar som uttrycker att de är nöjda med hur den fungerar; dock med en klart uppåtgående trend. Svenska folket är inte lika negativt till EU-demokratin idag som det var i slutet på 1990-talet när vi påbörjade våra mätningar.

Lyckan går från Persson men kommer till Reinfeldt?

Göran Persson började sin partiledarkarriär med svaga popularitets-siffror. Uppskattningen av hans person var mycket låg med fler människor som uttryckte ogillande än som uttryckte gillande. I SOMs mätningar på en skala mellan +50 (gillar) till -50 (ogillar) hade Persson minussiffror i genomsnitt de första åren bland samtliga svars-personer. Även bland s-sympatisörer hade han svaga siffror med värden kring +15/+20. Sedan kom terrorattacken i USA, ordförandeskapet i EU, en bättre ekonomi och en mjukare profil i många populära TV-program. Göran Perssons popularitet steg till klara plussiffror. I valet 2002 var han den partiledare som hade bäst

siffror av alla partiledare bland samtliga väljare. Bland det egna partiets väljare fanns det dock 2002 flera andra partiledare som hade större popularitet, även om också Perssons siffror blivit klart bättre bland s-väljare.

Framgången 2002 höll inte i sig. Redan 2003 började Perssons popularitetssiffror sjunka och den trenden fortsätter 2004. Göran Persson är tillbaka till genomsnittliga minussiffror igen, dock inte så lågt som åren 1996-2000. Och han har också tappat klart bland s-sympatisörer. Fortsätter utvecklingen riskerar Persson att bli ett sänke för socialdemokraterna. Alltså en partiledare som inte drar väljare till partiet utan snarare stöter bort väljare. En sådan svag tendens fanns i valet 1998 (Holmberg 2000). Frågan är vad som händer 2006.

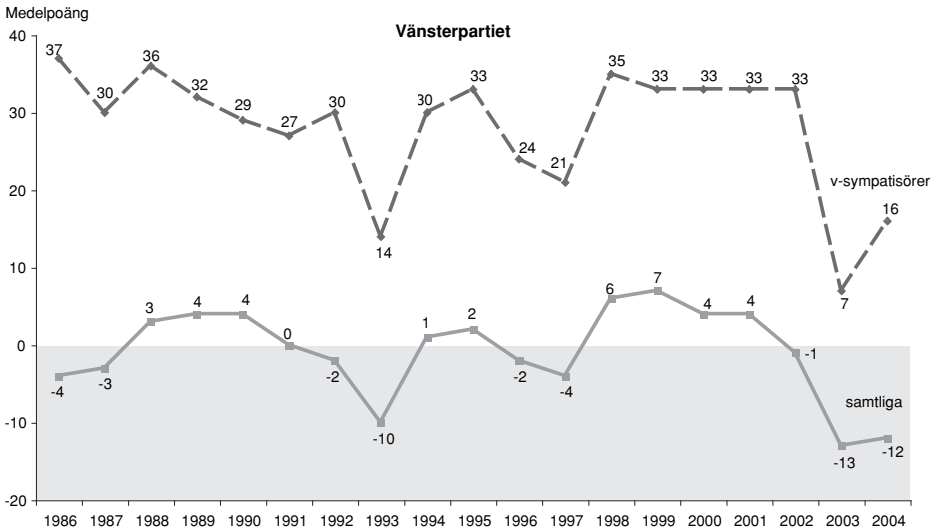
Men Göran Persson är inte den ende partiledare som uppvisar vikande popularitetssiffror eller röner dålig uppskattning. Det gäller alla svenska partiledare utom Fredrik Reinfeldt. Vänsterpartiets Ohly har bättre siffror än Ulla Hoffman, som har bottenrekordet i låg popularitet i SOM-mätningarna, men inte mycket bättre. Lars Ohly har gjort en lika svag start popularitetsmässigt som en gång Gudrun Schyman gjorde. Centerpartiets Maud Olofsson tappar i popularitet för tredje året i rad och är nu nere på minussiffror bland samtliga väljare. Folkpartiets Lars Leijonborg är på väg tillbaka till sina tidigare svaga siffror. I mätningen 2004 återfinns han ånyo på minussidan bland samtliga svars personer. Kristdemokraternas nye partiledare Göran Hägglund har fått en svår start och är långt mindre uppskattad av kd:s väljare än Alf Svensson. Bland samtliga väljare är han också mindre populär än Alf Svensson var i slutet av sin karriär, men ungefär lika impopulär som Svensson var tidigare innan det stora genombrottet kring valet 1998. Miljöpartiets bägge språkrör har båda tappat i uppskattning framförallt bland väljare utanför miljöpartiets egna led. Maria Wetterstrand har marginellt bättre siffror än Peter Eriksson.³

Fredrik Reinfeldt är idag den ende svenske partiledaren med genomsnittsuppskattning på plussidan bland samtliga väljare och som dessutom är på uppgång. Resultatet var +1 2003 och +3 2004. Reinfeldt är också den partiledare som är mest uppskattad bland det egna partiets sympatisörer. Men han har endast marginellt bättre siffror (+29) än tvåan Maud Olofsson (+28). Svagast siffror när det gäller popularitet bland egna anhängare har Lars Ohly med låga +16.

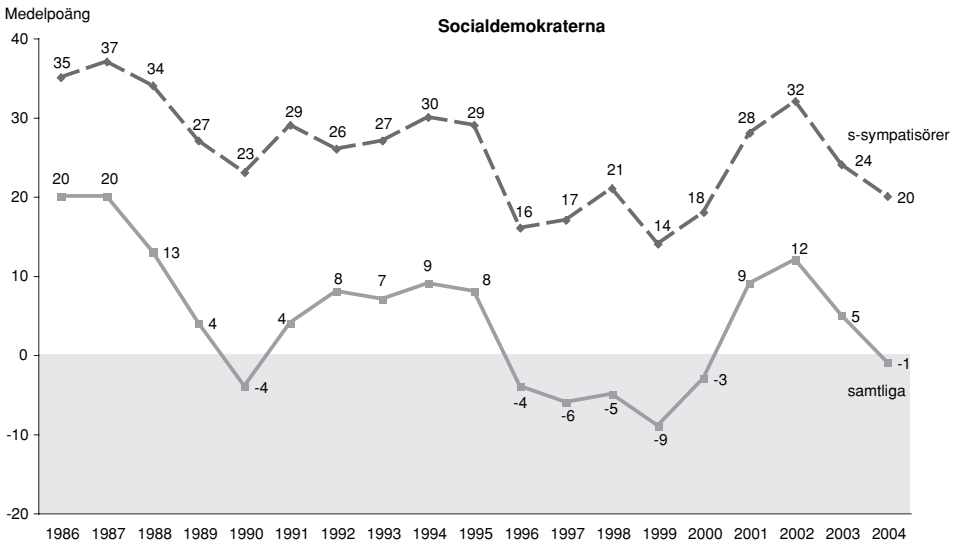
Populära partiledare kan vinna röster åt sitt parti, liksom impopulära partiledare kan stöta bort potentiella väljare. Forskningen har dock demonstrerat att effekterna oftast är begränsade. Partiledarnas betydelse för valresultaten är inte på långt när så stor som media tror (Holmberg och Oscarsson 2004).

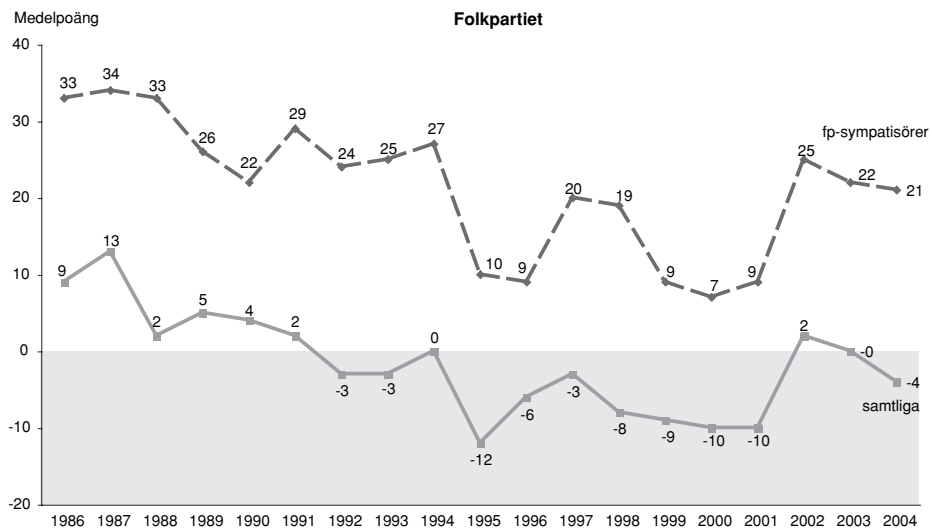
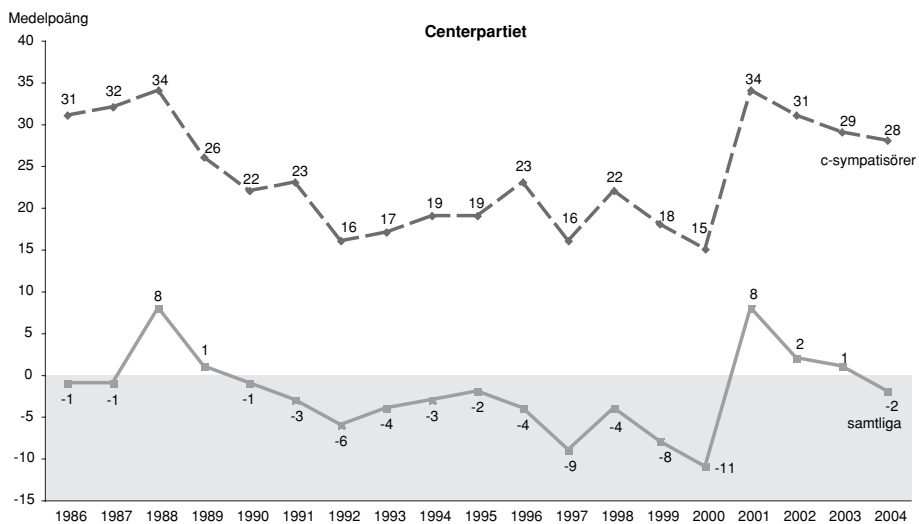
Ett användbart mått på partiledares eventuella förmåga att värva röster får vi om vi jämför partiledarnas popularitet med det egna partiets. En partiledare som inte är mer uppskattad än sitt parti drar knappast några extra röster. En partiledare som skall fungera som dragplåster bör vara mer populär än sitt parti, inte mindre populär. I SOM-undersökningarna mäter vi partiledarnas och partiernas popularitet på samma typ av gillar-ogillar skala. Det möjliggör jämförelser.

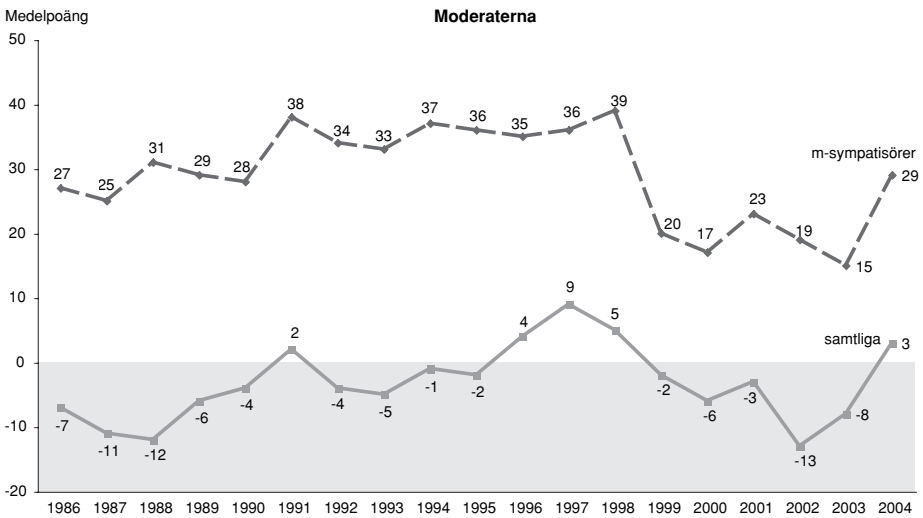
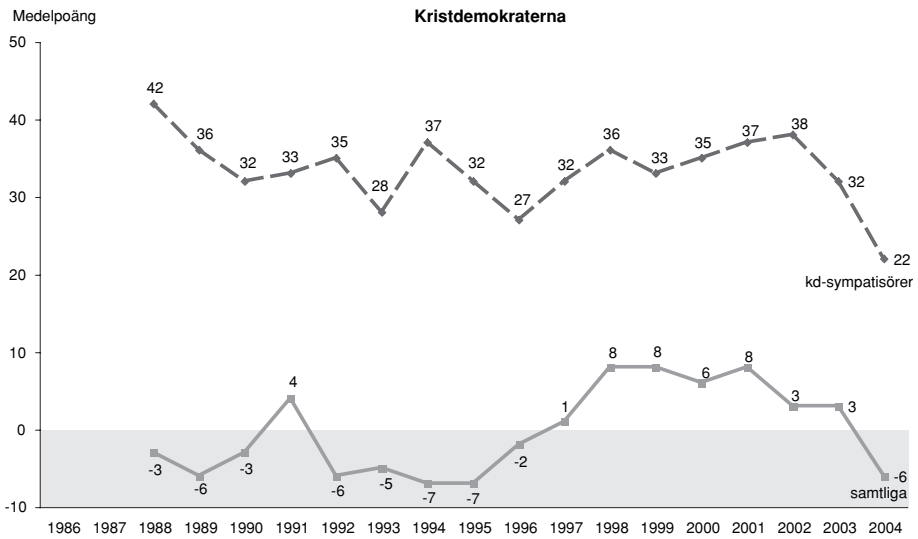
Figur 6 Partiedarpopularitet 1986-2004 (medeltal)

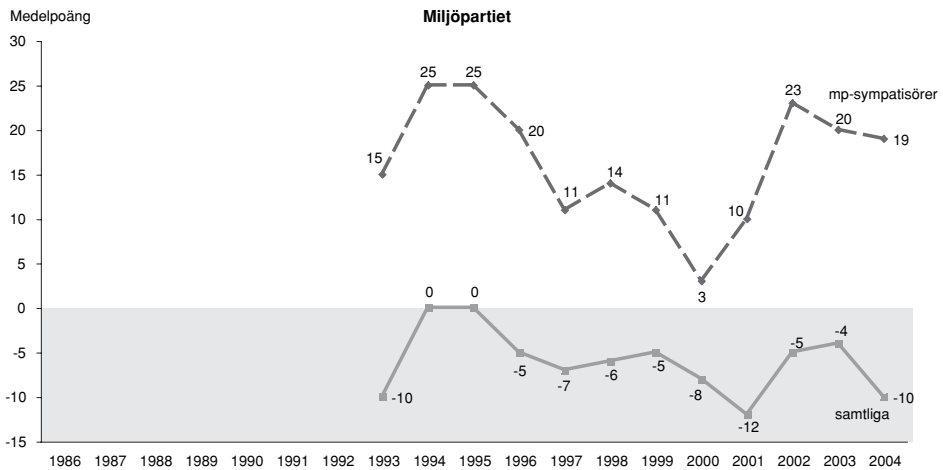
Kommentar: Mätningen 2003 gäller för Ulla Hoffman.

Kommentar: Mätningen 2003 gäller för Bo Lundgren. Resultaten för Fredrik Reinfeldt 2003 är 1 för samtliga och 23 för m-sympatisörer.

Kommentar: Resultaten gäller för mp:s manliga språkrör t o m 1997. Därefter är resultaten sammanvägda för kvinnliga och manliga språkrör.

Resultat för kvinnliga språkrör	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
mp-sympatisörer	+4	+3	+6	+10	+24	+24	+20
samtliga	-7	-4	-8	-12	-4	-2	-9
Resultat för manliga språkrör	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
mp-sympatisörer	+23	+19	-0	+10	+21	+15	+17
samtliga	-5	-5	-8	-11	-5	-5	-10

År 2004 fanns inte någon partiledare som var mer uppskattad än sitt parti bland det egna partiets sympatisörer. Reinfeldt och Olofsson kom närmast men nådde inte ända fram (Tabell 3). Fredrik Reinfeldt kan alltså inte ännu stoltsera med titeln potentiellt dragplåster för det egna partiet. Överhuvudtaget har vi få exempel på svenska partiledare som varit mer gillade bland egna väljare än det egna partiet. Det vanliga i Sverige är att vi fortsatt tycker bättre om det parti vi röstar på än vad vi tycker om partiledaren.

Potentiella dragplåster har endast följande partiledare varit: Werner (2 gånger; 1989, 1990), Schyman (1999), Carlsson (1987), Olofsson (2001), Westerberg (4 gånger; 1986, 1987, 1989 och 1993), Svensson (11 gånger; 1988, 1989, 1990, 1994, 1995, 1997-2003) och Bildt (7 gånger; 1991, 1992, 1994-1998). Reinfeldt har starka popularitetssiffror men han är ännu inte medlem i den exklusiva klubben för svenska dragplåster. I den klubben har Alf Svensson det suveräna rekordet följd av Carl Bildt.

De partiledare som är minst populära relativt sina partier bland egna anhängare är framförallt Ohly men också Hägglund och Leijonborg. Här har vi potentiella sänken. Göran Hägglund har i detta sällskap en viss fördel i det att han trots allt är mindre impopulär än sitt parti bland samtliga väljare. Det gäller inte Ohly och

Leijonborg. De är mindre uppskattade än vänsterpartiet och folkpartiet såväl bland egna väljare som bland samtliga väljare; ingen avundsvärd position.

Tabell 3 Partiledarna som dragplåster eller sänken i kampen om opinionen 1986-2004 (medeltalsskillnader)

Partiledarnas popularitet jämfört med det egna partiets bland samtliga väljare

Partiledare	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	00	01	02	03	04
v	+13	+14	+15	+15	+15	+13	+11	+4	+10	+9	+5	+3	+10	+11	+8	+8	+4	-4	-1
s	+10	+9	+4	+2	±0	+1	±0	-2	-2	+3	-4	-8	-10	-10	-7	-2	+1	-1	-3
mp	-	-	-	-	-	-	-	-7	-2	-5	-5	-5	-6	-4	-2	-4	+1	+4	+1
c	±0	-2	+3	+1	-1	-5	-4	-3	-4	-1	-1	-4	-2	-5	-6	+4	+1	+1	±0
fp	+6	+5	+1	+3	+2	+2	±0	±0	+1	-6	-1	±0	-5	-6	-6	-8	-3	-2	-3
kd	-	-	+5	+3	+4	+4	+3	+4	+5	+5	+5	+8	+8	+8	+8	+8	+7	+7	+2
m	±0	-4	-11	±0	-2	+4	+3	+3	+6	+3	+8	+11	+9	-1	-3	-1	-4	-5	+5
Snitt fem partiledare	+6	+4	+2	+4	+3	+3	+2	±0	+2	+2	+1	±0	±0	-2	-3	±0	-0	-2	-0
Snitt sju partiledare								-1	+2	+1	+1	+1	+1	-1	-1	+1	+1	±0	+0

Partiledarnas popularitet jämfört med det egna partiets bland egna sympatisörer

Partiledare	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	00	01	02	03	04
v	-1	±0	±0	+4	+3	-3	-2	-12	-6	±0	-3	-9	±0	+2	±0	-2	-2	-26	-10
s	±0	+1	-1	-1	-4	-4	-5	-5	-4	-2	-8	-9	-10	-13	-11	-4	-2	-3	-5
mp	-	-	-	-	-	-	-	-14	-7	-7	-8	-14	-21	-20	-23	-17	-10	-10	-7
c	-3	-6	-3	-4	-5	-13	-14	-12	-12	-12	-7	-10	-10	-15	-13	+1	-2	-1	-1
fp	+3	+4	-2	+1	-2	±0	-1	+1	-2	-19	-15	-6	-14	-17	-20	-25	-8	-5	-7
kd	-	-	+1	+1	+2	-3	±0	-4	+1	+2	±0	+3	+3	+4	+3	+3	+2	+2	-8
m	-6	-11	-6	-3	-3	+1	+2	±0	+3	+2	+3	+5	+2	-15	-16	-12	-17	-18	-2
Snitt fem partiledare	-1	-3	-2	-1	-2	-4	-4	-6	-5	-6	-6	-6	-6	-12	-12	-8	-6	-11	-5
Snitt sju partiledare								-7	-5	-5	-5	-6	-7	-11	-11	-8	-6	-9	-6

Kommentar: Resultaten visar hur populära partiledarna är i jämförelse med sina egna partier. Differensmättet kan variera mellan +100 (partiledaren mer populär än partiet) och -100 (partiet mer populärt än partiledaren). Plusvärden indikerar m a o att partiledaren är mer populär än partiet, medan minusvärden visar att partiledaren är mindre populär än sitt parti. Partiernas och partiledarnas popularitet har mätts på en gillar-ogillarskala med värden mellan +5 (gillar) och -5 (ogillar). Resultaten för mp:s språkrör är sammanvägda fr o m 1998. Dessförinnan gäller resultaten för mp:s manliga språkrör.

Sett över samtliga år vi mätt partiledarpopularitet i SOM – snart tjugo år – framträder tydligt att ledarna relativt sina partier blivit mindre populära, inte mer populära. Åttioalets partiledare var som grupp mer uppskattad än dagens partiledarkollektiv. Partiledarnas betydelse som dragplåster har alltså snarare minskat än ökat samtidigt som eventuella sänken blivit fler. Det är inte lätt att vara partiledare i Sverige.

Nyhetsvanorna varken upp eller ned

Vi har som medborgare i princip tre sätt att informera oss om vad som händer i omvärlden, oavsett det är i lokalsamhället eller globalt: vi kan personligen följa skeendet, vi kan få höra om det från andra människor och vi kan få det förmedlat av massmedier. Människors informationsvägar är beroende både av vilka frågor det gäller och vilken position man har i samhället. När det gäller politik och samhälle är det särskilt medierna som fått en allt större roll. Det är inte för mycket sagt att för flertalet människor den politiska, ekonomiska och kulturella världen huvudsakligen är beroende av den bild som förmedlas av de stora massmedierna.

I det svenska massmediesystemet är det traditionellt dagspress, radio och TV som dominerar som nyhetskällor (figur 7). Inom radion och televisionen har under de gångna två decennierna tillkommit en rad nya kanaler som konkurrerar om uppmärksamheten. Public service-medierna har tappat publikandelar och Sveriges Television har sedan början av 2000-talet endast 40 procent av det samlade TV-tittartiden (Hadenius och Weibull, 2003). När det gäller nyheter i TV är public service klart dominerande. Nyheterna i TV4 ökade sin publik fram till början av 2000-talet – utan att nyhetsanvändningen i SVT nämnvärt påverkades – men har sedan stabiliserats. Radion spelar sin viktigaste roll i fråga om de lokala nyheterna. Också här är det public service som är helt dominerande: Sveriges Radios P4 är fortsatt den dominerande kanalen (jfr Jan Strid artikel i denna volym).

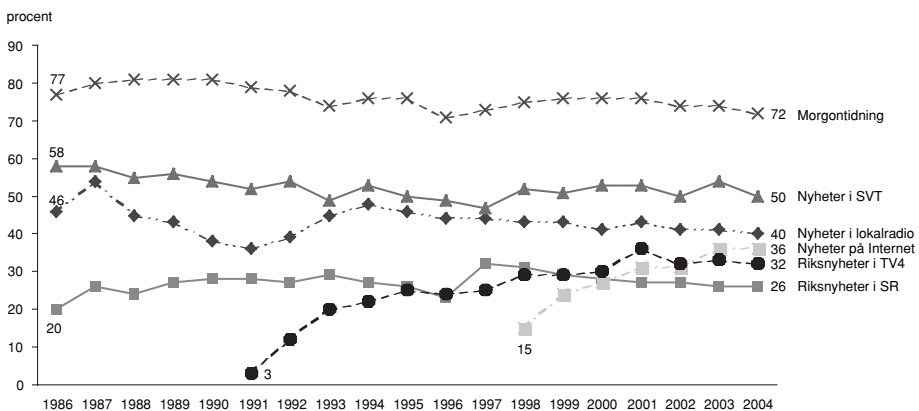
Det ledande nyhetsmediet är dock dagspressen, främst de lokala morgontidningarna. Trots tillkomsten av nya medier och kanaler är den svenska morgonpressen mycket stark. Över de gångna decennierna kan visserligen iakttas en liten försvagning i exponeringen för morgonpress, men avståndet till näst viktigaste nyhetskälla har snarast ökat. Samtidigt visar närmare analyser att den regelbundna morgontidningsläsningen har minskat, särskilt bland yngre (jfr Ulrika Anderssons kapitel i denna volym).

Nya teknologier har ofta utmålats som hot mot de traditionella medierna, inte minst när det gäller den politiska opinionsbildningen. Bloggar, dvs Internetsajter där politiker eller andra opinionsbildare genom 'dagboksskrivande' kommenterar skeendet, har sagts vara den nya tidens informationskällor. Vi kan också konstatera att nyheter på nätet har fått en större betydelse.⁴ I praktiken är detta dock inte fråga om individualiserade informationskällor utan om sajter som drivs av traditionella medier. Helt dominerande är Aftonbladet.se följd av några större tidningars

nätutgåvor (Bergström, 2005). En annan iakttagelse är att den ökande nyhetsanvändningen på nätet ännu så länge inte har påverkat andra nyhetsvanor. Fördjupade analyser visar att det kan förklaras av att Internet framför allt är ett medium för människors uppdatering av vad som har hänt, medan de traditionella nyhetskanalerna ger en mer sammanhållen bild av skeendet.

Figur 7 Nyhetsvanor (procent)

Fråga: ”Hur ofta brukar Du titta på eller lyssna på följande program i TV eller radio? Om Du läser en morgontidning regelbundet – ungefär hur många gånger i veckan brukar Du läsa den? Hur ofta har Du använt Internet under de senaste tolv månaderna?”

Kommentar: Resultaten visar andelen bland samtliga svarspersoner som läste en morgontidning minst fem dagar i veckan, sett på de olika TV-programmen åtminstone fem dagar i veckan och använt Internet flera gånger i veckan.

Den återkommande frågan är hur alla nyhetsmedier kan ligga så stabilt trots tillkomsten av nya medier i ett allt mera fragmentariserat mediasystem. Under de redovisade sexton åren står TV4:s Nyheterna och Internet som två typiska exempel på expansion, medan morgonpressen och nyhetsprogrammen i public service-TV kan representera stabiliteten. Framför allt två faktorer torde spela in. Den ena är att utbudet av nyheter i de traditionella mediekanalerna också har ökat, exempelvis har nyhetsutbudet i Sveriges Television successivt byggts ut. Den andra faktorn är att nyhetsanvändningen differentieras och att användningen av en medieform t o m kan öka användningen av andra medieformer genom att de integreras. Aftonbladets framgångar på nätet har sammanfallit med en betydande uppgång även för papperstidningen (jfr Wadbring och Weibulls artikel i denna volym).

Informations- och teknologiutvecklingen går in i ny fas

Även om de traditionella medierna behåller sin starka ställning har hushållen successivt investerat i ny medieteknologi. Den senare har inte bara gällt traditionella medier som text-TV eller video som sedan länge har en hög spridning i hushållen, utan under senare år framför allt persondator och mobiltelefon – och senast DVD-spelare och digital-TV (Jfr Annika Bergströms kapitel i denna volym).

De senaste tio årens kommet i fråga om medieteknologi är utan konkurrens mobiltelefonen. På mindre än ett decennium har mobilinnehavet gått från under 20 procent till 90 procent. För text-TV tog motsvarande ökning två decennier och persondatorn har på 15 år ännu inte nått dit. Samtidigt visar andelen Internetuppkopplade medborgare i stort sett samma lutning på kurvan men efter 2001 har ökningen gått långsammare bl a genom att nätuppkopplingen är beroende av persondatorinnehavet. Det finns anledning att tro att ökningstakten kommer att ytterligare minska. Det som förklarar skillnaden i ökningstakt och mätnadsnivå mellan mobiltelefon och persondatorinnehav är åldersfaktorn. Medan mobiltelefonen också fått en betydande spridning bland pensionärer gäller detta i mycket liten grad för persondatorn (jfr Annika Bergströms artikel i denna volym). Att mobiltelefoner fått spridning även bland äldre har givetvis sin bakgrund i att det rör sig om en välkänd teknik. Typiskt är att pensionärer använder mobilen främst för att ringa traditionella samtal och nästan inte alls använder nya tekniker som SMS eller MMS (jfr Göran Bolins artikel i denna volym).

Den samlade bilden är att Sverige 2004 är ett digitaliserat land. Få länder kan redovisa tillgångssiffror på 90 procent för mobiltelefon, 72 procent för persondator, 69 procent för Internet och 28 procent för digital-TV. Uppgången för digital-TV är särskilt intressant mot bakgrund att det finns ett politiskt beslut att det analoga marknätet för TV skall ersättas av ett digitalt med start på Gotland samt i Motala och Gävle redan hösten 2005. Med hänsyn till detta är digital-TV-ökningen lägre än vad många förväntat. Det hör dessutom till bilden att det redovisade digital-TV-innehavet till övervägande delen avser digitalplattformar för satellitmottagning och inte en teknik att ta emot sändningar i det digitala marknätet. I praktiken betyder det att digital-TV ännu så länge innebär ökad tillgång till film-, sport-, natur- och underhållningskanaler och mindre en fråga om tillval av nyheter och samhällsprogram (Mediebarometern, 2004).

Överhuvudtaget är de nya medieteknikerna i hushållet främst en fråga om underhållningsmaskiner. Detta gäller inte minst DVD-spelaren som är det snabbaste växande tekniken mellan 2003 och 2004. Också allmänhetens programpreferenser inom de snabbt växande medierna som exempelvis internet och television ligger snarast på underhållnings- än på informations- eller nyhetsidan. Lyckan i den nya medievärlden förefaller vara att bli underhållen, snarare än att bli informerad.

Och hur är det nu med den svenska lyckan?

Mycket av det medierna frambringar kopplas ofta samman med det nya lyckoriket. För många verkar lyckan vara att bli vinnaren i dokusåpor som Big Brother eller Paradise Hotel, att bli både rik och känd. Men också tillgången till många olika TV-kanaler eller en centraldator i hushållet, där allt viktigt finns att tillgå, kan vara lyckan. Men sådan lycka kostar pengar, precis som den lycka som erbjuds oss i reklamen för olika konsumtionsvaror. Och sedan är frågan om de verkligen gör oss lyckligare (Klein 2002).

I kapitlets inledning pekade vi på att lyckan har både en materiell och en immateriell sida. Den immateriella sidan motsvaras närmast av att vara *lycklig*. I SOM-undersökningen 2004 ställdes en fråga om just känslan att vara lycklig. Var fjärde svensk betraktar sig som mycket lycklig, ytterligare närmare 70 procent säger sig vara ganska lyckliga (tabell 4). Vi har också beräknat en 'lyckobalans' genom att ta andelen 'mycket lyckliga' minus andelen 'inte särskilt eller inte alls lyckliga'. Den genomsnittliga lyckobalansen är +17.

Det är svårt att veta om andelen mycket lycklig skall betraktas som hög eller låg. Ett sätt att validera mätningen av begreppet lycka är att ställa den mot den närliggande frågan om man är nöjd med livet. Det visar då att andelen för mycket lycklig (25 procent) är något lägre än andelen för mycket nöjd med livet (33 procent). Men i huvudsak mäter de båda enkätfrågorna samma sak. Korrelationen(r) mellan svaren på om man är *lycklig* respektive *nöjd med livet* är hela +.68 i SOM-studien.

Ett annat perspektiv på frågan om lycka är att se hur den subjektivt upplevda lyckan hänger samman med olika bakgrundsegenskaper hos svarspersonerna. På det sättet finns det möjlighet att studera hur olika materiella faktorer och sociala situationer hänger samman med lyckokänslan (Layard 2005). I tabell 4 finns en översikt där den upplevda lyckan ställs mot en mängd demografiska, socioekonomiska och politiska faktorer.

En första observation är att den subjektiva lyckan är förhållandevis jämt fördelad i samhället. Andelen som uppger sig *mycket lyckliga* understiger sällan 20 procent eller överstiger 30 procent och ligger i flertalet fall mycket nära genomsnittet på 25 procent. I några fall finns det dock markerade skillnader och i andra tydliga tendenser.

Den enskilda faktor som har starkast samband med subjektiv lycka är det subjektiva hälsotillståndet. Bland de knappt tio procent av svarspersonerna som uppger mindre bra hälsa är det endast 8 procent som upplever sig mycket lyckliga – och 30 procent som inte känner sig särskilt eller alls lyckliga. De grupper där andelen lyckliga är som högst är bland personer som regelbundet ber till Gud (36 procent), bland dem som har hög inkomst och bland dem som har god hälsa (båda 35 procent). Empirin bekräftar således att den upplevda lyckan har både en immateriell och en material sida. Och att det gamla skämtet stämmer om att det är bättre att vara rik och frisk än sjuk och fattig. Bland rika och friska uppgav 62 procent att de är mycket lyckiga. Motsvarande andel är endast 7 procent bland sjuka och fattiga.

Tabell 4 Andel svenskar som anser sig vara lyckliga, totalt och i olika grupper 2004 (procent)

	Mycket lycklig	Ganska lycklig	Inte särskilt lycklig	Inte alls lycklig	Summa procent	Lycko-balans	Antal personer
Samtliga	25	67	7	1	100	+17	3 392
Kön							
Män	25	66	8	1	100	+16	1 689
Kvinnor	25	67	7	1	100	+17	1 783
Ålder							
15 – 29 år	31	60	9	1	101	+21	676
30 – 49 år	25	66	8	1	100	+16	1 116
50 – 64 år	22	71	6	1	100	+15	965
65 – 85 år	24	69	6	1	100	+17	715
Utbildning							
Låg	27	66	6	1	100	+20	901
Medel låg	24	68	7	1	100	+16	1 115
Medel hög	24	67	10	0	101	+14	688
Hög	26	66	7	1	100	+18	684
Hushållssituation							
Ensam vuxen	13	71	14	2	100	-3	719
Bor med annan vuxen	29	66	5	0	100	+24	2 619
Inkomst							
Låg	21	68	10	1	100	+10	1 345
Medel	26	68	5	1	100	+20	1 519
Hög	35	62	3	0	100	+32	413
Subjektiv familjeklass							
Arbetarfamilj	23	67	9	1	100	+13	1 470
Jordbruksfamilj	26	69	5	-	100	+21	103
Tjänstemannafamilj	23	71	6	0	100	+17	920
Akademikerfamilj	31	63	6	0	100	+25	515
Företagarfamilj	31	63	5	1	100	+25	278
Arbetsmarknadssituation							
Förvärvsarbetande	26	67	6	1	100	+19	1 939
arbetslös	19	66	13	2	100	+4	207
Förtidspensionär/ sjukpensionär	19	64	15	2	100	+2	194
Pensionär	24	69	6	1	100	+17	733
Studerande	28	63	8	1	100	+19	396
Politiskt intresse							
Mycket pol intresserad	27	62	10	2	101	+15	365
Ganska pol intresserad	25	69	6	1	101	+18	1 373
Inte särskilt pol intresserad	25	67	8	1	101	+16	1 389
Inte alls pol intresserad	29	59	9	3	100	+17	271
Vänster-högerposition							
Klart vänster	25	60	14	1	100	+10	265
Något vänster	23	70	6	1	100	+16	775
Varken eller	23	68	8	1	100	+14	1 169
Något höger	27	67	6	0	100	+21	816
Klart höger	33	62	4	1	100	+28	301

forts.

Partisypati

v	21	66	11	2	100	+8	280
s	25	67	7	1	100	+17	1 106
c	20	75	5	-	100	+15	215
fp	24	88	8	1	100	+14	331
m	30	64	6	1	101	+23	720
kd	33	61	6	-	100	+27	154
mp	26	61	12	1	100	+13	178
övrigt	23	70	7	0	100	+16	144
ingen	22	66	10	2	100	+10	344

Mediekonsumtion

Morgontidn.pren	27	67	6	0	100	+21	2 436
Ej morgontidn.pren	22	65	11	2	100	+9	981
Morgontidn ≥ 5d/v	26	67	6	1	100	+19	2 497
Morgontidn 2-4 d/v	24	68	8	0	100	+16	322
Morgontidn ≤ 1 d/v	24	62	12	2	100	+10	653
Kvällstidn, ≥ 3d/v	27	66	6	1	100	+20	840
Kvällstidn, 1 – 2 d/v	24	66	9	1	100	+14	896
Kvällstidn, < 1d/v	25	67	7	1	100	+17	1 716
SVT, dagligen	25	68	6	1	100	+18	1 811
SVT, 1 – 6 d/v	24	67	8	1	100	+15	1 345
SVT, < 1d/v	30	56	12	2	100	+16	226
TV4, dagligen	25	67	7	1	100	+17	1 669
TV4, 1 – 6 d/v	24	67	8	1	100	+15	1 512
TV4, < 1d/v	28	61	9	2	100	+17	189

Livsstil

Handlat med aktier	30	61	9	-	100	+21	46
Druckit vin/sprit/starköl	24	69	7	0	100	+17	1 280
Umgåtts med vänner	28	65	6	1	100	+21	2 318
Motionerat/friluftsliv	28	65	7	1	101	+20	1 044
Arbetat med trädgård	28	68	4	0	100	+24	696
Tecknat/målat/poesi	32	56	11	1	100	+20	108
Bett till Gud	36	57	7	0	100	+29	312

Mellanmänsklig tillit

Låglitare	23	56	18	3	100	+2	459
Medel	21	71	7	1	100	+13	1 759
Höglitare	32	64	4	0	100	+28	1 201

Hälsotillstånd

Dålig hälsa	8	62	25	5	100	-22	292
Medelgod hälsa	14	77	9	1	101	+4	1 041
God hälsa	35	62	3	0	100	+32	2 008

Kommentar: Lyckobalans anger andelen för "mycket lycklig" minus andelen för "inte särskilt" och "inte alls lycklig". Resultaten för livsstil gäller aktiviteter någon gång i veckan.

Vi kan gå närmare in och studera de bivariata sambanden mellan lycka och olika bakgrundsfaktorer. Det bör observeras att det just är samband vi studerar, inte nödvändigtvis några kausala relationer. När det gäller demografiska faktorer visar det sig att det inte finns några nämnvärda skillnader mellan kvinnor och män. Gifta och sambor är dock lyckligare än ensamstående. Yngre är lyckligare än äldre och minst lyckliga är 40-talisterna. Några större skillnader efter utbildningsnivå finns inte.

I fråga om socioekonomiska faktorer framträder klara skillnader. Personer som bor i hushåll med hög inkomst upplever sig klart lyckligare än de som har låg hushållsinkomst. Personer i arbetar- och tjänstemannafamilj är mindre lyckliga än de i akademiker- eller företagarfamiljer. I fråga om arbetsmarknadssituation visar det sig att arbetslösa är mindre lyckliga (19 procent mycket lyckliga) än förvärvsarbetande (26 procent) och studerande (28 procent). Också politiken skiktat lyckan. Politiskt ointresserade är något lyckligare än intresserade. Personer som placerar sig själva till höger på den politiska skalan är lyckligare än de som placerar sig till vänster. Kd- och m-sympatisörerna (33 procent respektive 30 mycket lyckliga) är mer tillfreds än s-sympatisörer (25 procent). I det socialdemokratiskt styrda Sverige är alltså moderater lyckligare än socialdemokrater.

Inom medieområdet är regelbundna dagstidningsläsare något lyckligare än de som inte läser tidningar. För TV går sambandet i andra riktningen: det är personer som sällan ser på TV som är lyckligast.

I fråga om livsstilar finns det både en mera extrovert och en något mera introvert sida. Personer som i större utsträckning litat på andra människor och som regelbundet umgås med vänner eller grannar är klart lyckligare än övriga. Men också personer som arbetar med sin trädgård, tecknar, målar och skriver poesi och ber till Gud är lyckligare än de som inte gör det.

Resultaten bekräftar att lyckan har både en materiell och en immateriell sida. Men resultaten kan också tolkas som att god hälsa är en förutsättning för lycka – men att det därutöver också finns en lycka som hänger samman med god ekonomisk standard och med estetiska och religiösa värden.

En multipel regressionsanalys med vårt lyckomått som beroende variabel och ett flertal sociala och ekonomiskt-politiska faktorer som oberoende variabler visar med eftertryck att hälsa är den helt klart viktigaste orsaksfaktorn bakom subjektiv lycka. Andra faktorer som också visar sig ha ett självständigt samband med människors lyckokänsla är tväsamhet, en kristen tro, hög inkomst och ungdom. Lycka i Sverige är att vara frisk, att vara gift eller sambo, att tro på en gud, att tjäna bra med pengar och att vara ung. Då har man det bra både materiellt och immateriellt.

Internationell lyckoforskning pekar också på betydelsen av de faktorer vi urskiljt med tillägg av ytterligare några vi inte mätt. Richard Layard talar om de sju centrala faktorerna bakom lycka – familj, inkomst, arbete, vänner, hälsa, frihet och personliga värden (Layard 2005, Helliwell 2003) I våra resultat är effekten av hälsa dock större än man vanligtvis ser.

Jordens lyckligaste

Det vi ser i opinionen hösten 2004 pekar i olika riktningar. Opinionen förskjuts återigen något åt höger, förtroende för de nationella politiska institutionerna faller något. Regeringen har påtagliga opinionsproblem och stödet för den offentliga sektorn minskar. Det råder dessutom delade meningar om åt vilket håll samhälls-ekonomi rör sig. Opinionen speglar situationen mitt mellan två riksdagsval. Sverige verkar stå i vänteläge – men inför vad?

Men lyckliga är vi – åtminstone i ett internationellt jämförande perspektiv. Komparativa mätningar världen över av människors självuppskattade lycka visar att små välfärdsstater i norra Europa ligger i topp. Jordens lyckligaste människor bor i länder som Holland, Irland, Schweiz, Finland, Norge, Danmark – och Sverige (Layard 2005). Något måste vi göra rätt, eller har vi bara tur?

* * *

Hur gick det då för mormors hypoteser? De som finns broderade på omslagets bonad. Svaret är att det gick mycket bra. Mormor sa: ”Lycka är att ha något att göra, någon att älska, och något att hoppas på.” Våra resultat visar att:

- Lycka är att ha *något att göra* – förvärvsarbetande är lyckligare än arbetslösa
- Lycka är att ha *någon att älska* – gifta/sambor är lyckligare än ensamstående
- Lycka är att ha *något att hoppas på* – människor som ser en förbättrad egen ekonomi i framtiden är lyckligare än de som ser en försämrad ekonomi

Mormor hade rätt. Hon visste vad hon broderade.

Noter

- 1 I Svenska Akademiens Ordboks (SAOB) detaljerade sammanställning finns dock betydligt fler betydelser av ordet lycka redovisade, t ex allmän framgång (Ha lycka i livet), ekonomisk ställning och goda sociala förhållanden (jordisk lycka). Till det kommer även helt andra betydelser som ögla eller som mindre åker (åkerlycka). En rad uttryck där lycka finns med redovisas på internetsajten www.lyckan.com.
- 2 Frågan om oro för "Stor arbetslöshet" ingick inte i SOM-undersökningen 2004.
- 3 Svenska partiledare är som regel mycket välkända vilket är bra för potentiella dragplåster men mindre bra för eventuella sänken. Så här ser kännedomssiffrorna ut 2004. Två procentandelar redovisa. Den första gäller andelen bland samtliga svarande som angett att personen ifråga är okänd för dem minus hundra procent för att få andelen känd. Den andra siffran är andelen som uppger okänd plus de som ej besvarat frågan minus hundra procent. Olofsson 97, 93; Reinfeldt 95, 90; Ohly 94, 89; Leijonborg 98, 93; Persson 99, 95; Eriksson 90, 85; Wetterstrand 93, 88 och Hägglund 85, 81.
- 4 Andelen för internet gäller flera gånger i veckan i jämförelse med fem dagar i veckan för övriga medier. Därigenom överskattas nätnyhetsanvändningen något.

Referenser

- Bergström, Annika (2005) *Nyhetsvanor.nu*. Göteborg: Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet
- Hadenius, Stig och Weibull, Lennart (2003) *Massmedier. Press, radio & TV i förvandling*. Stockholm, Albert Bonniers Förlag
- Helliwell, John F (2003) How's life? Combining individual and national variables to explain subjective well-being. I *Economic Modelling* 20, 331-60
- Holmberg, Sören (1993) Partiernas tycker vi bäst om i valtider. I Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (red) *Vägval*. Göteborg: SOM-institutet
- Holmberg, Sören (2000) *Välja parti*. Stockholm: Norstedts juridik
- Holmberg, Sören (2001) Kampen om mitten. I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Det våras för politiken*. Göteborg: SOM-institutet
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (2003) Fåfångans marknad. I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Fåfångans marknad*. Göteborg: SOM-institutet
- Holmberg, Sören och Weibull, Lennart (2004) Ju mer vi är tillsammans. I Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (red) *Ju mer vi är tillsammans*. Göteborg: SOM-institutet

- Layard, Richard (2005) *Happiness. Lessons from a New Science*. London: Allen Lane
- Lind, Daniel (2005) Lyckans ekonomi: Ett framväxande forskningsområde. *Ekonomisk debatt* 2/2005
- Klein, Stefan (2005) *Lyckoformeln. Vad vetenskapen kan lära oss om lycka*. Stockholm: Natur och kultur
- Petersson, Olof (1982) *Väljarna och världspolitiken*. Stockholm: Norstedts
- Mediebarometern 2004* (2005) Nordicom-Sverige: Göteborgs universitet
- Svenska Akademiens Ordbok*
- Svenska Psalmboken* (1986)

Samhälle

LÅNGSIKTIGA VÄRDETRENDER

HENRIK OSCARSSON

Du finner dem långt under den stormiga ytan på folkopinionernas hav, väl skyddade från nyckfulla opinionskast, oberäknelig mediebevakning och dagspolitiska vardagshändelser. De klarar sig oförändrade genom kortsiktiga politiska och ekonomiska konjunkturer. De överbryggar generations- och nationsgränser. De utgör den hårda kärna kring vilka vi människor bygger våra ideologier, attityder och preferenser. De är de primära motiven och drivkrafterna bakom våra beteenden: Våra grundläggande värden.

SOM-institutet har alltsedan starten använt värderingsforskaren Milton Rokeachs värdeskalor för att studera svenskarnas inställning till grundläggande värden (Rokeach 1973). Rokeach ansåg sig ha identifierat en uppsättning grundläggande värden, universellt giltiga för mänskligheten. Värdena är tänkta att vara en fullständig lista över de slutmål för vår existens (*end states of existence*) som är gemensamma nämnare för *homo sapiens*. Varianter av de frågeinstrument Rokeach utvecklade har kommit till användning i en lång rad olika kulturer. Huvudresultaten ger oftast stöd åt föreställningen om att det finns en uppsättning universella mänskliga värden. Undersökningsresultaten tenderar att uppvisa överraskande stor samstämmighet oavsett social och kulturell kontext.

Frågeformuleringen som används i SOM-institutets mätserie är ”Hur viktigt är följande saker för Dig?”. Svarspersonerna får bedöma ett i taget hur viktiga de anser att tjugofem olika värden är. Fem svarsalternativ erbjuds på en skala från ”mycket viktigt” till ”inte alls viktigt”. Den valda graderingstekniken kan ifrågasättas, exempelvis för att den genererar en begränsad variation (Alwin & Krosnick 1985; Reimer 1985). Svarspersonerna ges aldrig tillfälle att väga de olika värdena mot varandra, utan endast reagera på ett värde i taget. Eftersom de flesta värden graderas mycket högt återfinns det huvudsakliga variationen i svaren mellan svarsalternativen ”mycket viktigt” och ”ganska viktigt” (Oscarsson 2002, 2003, 2005).

Hälsan framför allt!

Värdet ’hälsa’ fick de högsta viktighetsbedömningarna av svenska folket hösten 2004 (se tabell 1). Åttioåtta procent av svenskarna ansåg att värdet var ’mycket viktigt’ för dem. Höga värderingar är inte ovanligt med det här sättet att mäta. Femton av de tjugofem uppmätta värdena skattas högre än 70 procent. Trängseln i värdetoppen är stor. Värden som *ärlighet* (85 procent), *en värld i fred* (84 procent), *familjetrygghet* (83 procent) och *frihet* (83) ligger inte långt efter *hälsa* på fem i topp-listan.

Tabell 1 Värde toppen och värdebotten (procentandel 'mycket viktigt')

De fem viktigaste värdena bland svenska folket	De fem minst viktiga värdena bland svenska folket
1. Hälsa (88 procent)	21. Teknisk utveckling (21 procent)
2. Ärlighet (85 procent)	22. Socialt anseende (19 procent)
3. En värld i fred (84 procent)	23. Rikedom (9 procent)
4. Familjetrygghet (83 procent)	24. Frälsning (8 procent)
5. Frihet (83 procent)	25. Makt (6 procent)

I värdebotten återfinns som vanligt *makt*, *frälsning* och *rikedom*. Endast 6, 8 respektive 9 procent av svenskarna anser dessa värden vara mycket viktiga i livet. Förklaringen till att frälsning hamnar lågt är givetvis att Sverige tillhör ett av världens mest sekulariserade länder. Den relativt sett svaga ställningen för värden som makt och rikedom är mer svårförklarliga, särskilt med tanke på att vi ofta betraktar sådana värden som viktiga drivkrafter i samhället – individens strävan efter makt och rikedom gynnar entreprenörskap inom såväl ekonomi som politik. Men i den svenska kulturen betraktas det kanske som kontroversiellt att beskriva sig själv som en person som tycker sådana saker är viktiga. Makt är fult. (En indikator på att makt är någonting med stark negativ värdeladdning är att socialdemokraterna inför valet 2006 har bestämt sig för att benämna den borgerliga fyrpartialliansen för *makt*-alliansen.)

Den nyfikna följdfrågan är vilka grupper av svenskarna som oförblommerat ger värdet *makt* den högsta möjliga viktighetsbedömningen, 'mycket viktigt'? En explorativ analys visar att skillnader i viktighetsbedömningar mellan olika grupper generellt är mycket små (se tabell 2). Några könsskillnader i "makthunger" existerar inte. Makt är lika oviktigt för män och kvinnor (6 procent). Stadsbor och landsbygdsbor värderar makt lika högt, liksom de olika partiernas sympatisörer.

De lägst utbildade värderar makt något högre än de högst utbildade (8 respektive 4 procent). Personer som bor i hushåll där den sammanlagda hushållsinkomsten är mindre än 200 000 kronor värderar makt högre (10 procent) än personer från mer välbeställda hushåll (ca 4 procent). Ålder uppvisar ett kurvlinjärt samband med maktvärdering: de allra yngsta 15-24 åringarna och de som är äldre än 75 år uppvisar något högre viktighetsbedömningar av makt (10 respektive 13 procent) än åldersgrupperna däremellan. Bland olika yrkesgrupper finner vi de högsta värderingarna av makt bland företagare med anställda (11 procent). Starkt partiidentifierade personer som svarar att de är mycket övertygade anhängare av sitt parti tenderar att uppvisa något högre värderingar av makt (12 procent) än personer som saknar sådana band till ett parti (7 procent).

Tabell 2 Vem tycker det är viktigt med makt? Viktighetsbedömningar av makt i olika grupper (procent)

	andel som anser att makt är mycket viktigt	antal svarande	mycket viktigt	andel som anser att makt är antal svarande	antal svarande
samtliga	6	1 719	Bostadsort		
Kön			Ren landsbygd	6	273
Män	6	824	Mindre tätort	5	362
Kvinnor	6	895	Stad eller större tätort	6	819
Ålder*			Sthlm, Gbg & Malmö	8	247
15-19 år	10	125	Hushållets årsinkomst*		
20-24 år	10	117	<100 000	10	81
25-29 år	6	121	101-200 000	10	216
30-39 år	6	272	201-300 000	7	357
40-49 år	6	259	301-400 000	6	302
50-59 år	5	337	401-500 000	5	289
60-75 år	3	384	501-600 000	2	185
76-85 år	13	104	601-700 000	2	102
Utbildning*			>700 000	4	109
Mycket låg	8	443	Yrkesgrupp		
Medellåg	7	557	Tjänsteman	3	422
Medelhög	4	328	Tjänsteman med arbetsled	3	198
Mycket hög	4	353	Tjänsteman med företa	5	42
Partisynpati			Arbetare	6	548
Vänsterpartiet	7	130	Arbetare med arbetsled	6	97
Socialdemokraterna	6	530	Företagare: ingen anställd	5	39
Centerpartiet	2	110	Företagare med anställda	11	62
Folkpartiet	8	167	Uppväxthem		
Moderaterna	6	373	Arbetarhem	7	892
Kristdemokraterna	6	80	Jordbrukarhem	3	205
Miljöpartiet	4	85	Tjänstemannahem	6	260
Partiidentifikation*			Akademikerhem	4	123
Mycket övertygad	12	197	Företagarhem	7	157
Ganska övertygad	9	594			
Nej	7	770			

Kommentar: En stjärna markerar att det finns statistiskt signifikanta skillnader mellan de olika kategorierna när det gäller värderingar av 'makt'.

Ungas och äldres värderingar

En av de viktigaste lärdomarna från SOM-institutets värderingsmätningar är att det faktiskt inte existerar några avgrunds djupa skillnader mellan olika åldersgrupper när det gäller grundläggande mänskliga värden. Den genomsnittliga avvikelser mellan gruppen ungdomar (18-29 år) och äldre har för alla värden sammantaget genom alla mätillfällen varit i genomsnitt 7,8 procentenheter. Den avvikelser är faktiskt inte särskilt mycket större än den statistiska felmarginalen om 4-5 procentenheter som gäller för jämförelser mellan de båda åldersgrupperna (se tabell 3). Resultaten passar dåligt in i de vanliga standardberättelserna om att ungdomar skulle ha radikalt annorlunda värderingar än sina föräldrar. Så är det inte. Snarare utmärks relationen mellan ungdomar och äldre av en djupare värdegemenskap än vad omvärldsanalytiker och framtidsforskare brukar vilja ge sken av.

Men det betyder förstås inte att det inte existerar värderingsskillnader mellan yngre och äldre. Det intressanta är att de värderingsskillnader vi kunnat registrera har varit ungefär desamma under hela den senaste tjuogoårsperioden. I tabell 3 redovisas värderingsskillnader mellan ungdomar (18-29 år) och äldre (30-85 år). Värden som ett liv fullt av njutning (+22), ett spännande liv (+22), lycka (+20), ett behagligt liv (+20) och självförverkligande (+19) är klart viktigare för yngre än äldre medan hälsa (-7), en värld i fred (-9) och landets säkerhet (-12) uppfattas som något viktigare bland äldre än yngre. Den vanligaste uttolkningen av åldersskillnaderna är att individualistiskt orienterade värden såsom *självförverkligande* och *spännande liv* tenderar att vara högre värderade bland unga än bland äldre, medan kollektivistiska värden såsom *landets säkerhet* och *en värld i fred* värderas något högre bland äldre än yngre.

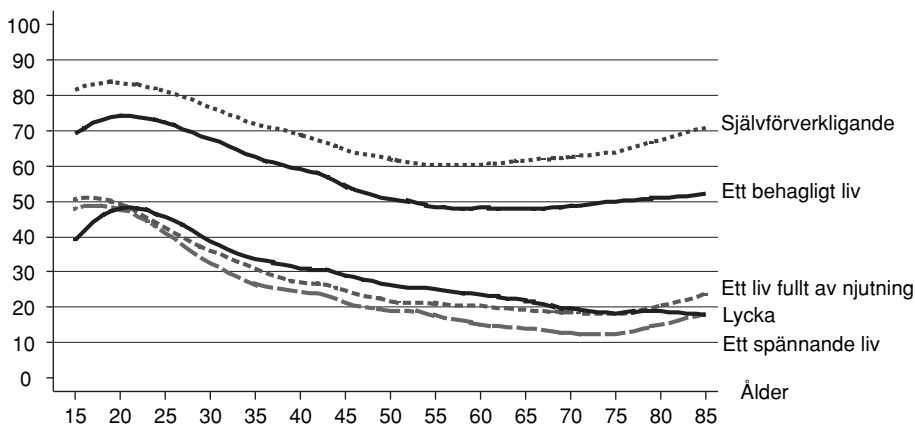
Tabell 3 Skillnader mellan ungas och äldres viktighetsuppfattningar av grundläggande mänskliga värden 1986-2000 (procentenheter).

	86	88	90	91	92	93	94	95	96	98	00	02	04
+ värden som är viktigare för yngre än för äldre													
4 ett liv fullt av njutning		+19	+23	+24	+25	+20	+20	+21	+24	+22	+21	+24	+22
5 ett spännande liv	+20	+25	+29	+25	+29	+29	+23	22	+28	+26	+18	+26	+22
4 lycka	+16	+13	+19	+13	+17	+16	+18	+14	+18	+15	+20	+19	+20
5 ett behagligt liv	+20	+17	+23	+19	+18	+17	+20	+13	+26	+20	+20	+17	+20
5 självförverkligande	+8	+19	+17	+18	+19	+16	+16	+21	+26	+19	+25	+22	+19
4 kärlek	+11	+14	+17	+12	+14	+10	+12	+10	+10	+9	+11	+10	+12
5 jämlikhet	+2	+1	+3	0	+1	+1	-3	0	+8	+8	+4	+10	+11
4 sann vänskap	+11		+12	+7	+10	+7	+7	+9	+8	+5	+8	+10	+10
3 rikedom		+5	+8	+5	+8	+7	+8	+6	+6	+9	+8	+9	+6
4 visdom		+3	+5	+1	+7	-3	+7	+4	+8	+4	+3	0	+7
3 socialt anseende	-4	0	0	-2	+1	-3	+1	-4	-3	+3	-2	+3	+7
4 frihet	+7	+4	+5	-3	+1	+5	0	+2	+4	+4	+2	+3	+6
3 makt		+2	+4	+4	+5	+3	+5	+3	+3	+5	+2	+7	+4
4 en vacker värld	+8	+10	+7	+7	+6	+4	+4	-1	+6	+3	0	+3	+4
4 inre harmoni		0	+4	-1	+3	0	+1	0	+5	+1	+3	+1	+3
3 frälsning	-1	-2	-3	+1	-3	0	+1	-1	+1	0	-2	+4	+2
4 rättvisa		-5	-2	-3	-6	-3	-3	-4	-2	+1	-5	+1	+1
4 ärlighet					-3	-4	-9	-5	0	-6	-3	-3	0
4 teknisk utveckling		-1	-5	-5	-2	-5	-6	-5	+3	+8	-3	1	-1
4 familjetrygghet	-1	-4	-2	-4	-1	-2	-4	-7	-1	-5	-2	0	-3
4 en ren värld		0	+1	-2	+1	+6	3	-2	+5	+6	0	-1	-4
5 självaktning	-6	-8	-5	-10	-6	-10	-3	-10	-2	-3	-6	-4	-5
3 hälsa		-3	-1	-7	-6	-7	-4	-4	-4	-4	-8	-5	-7
4 en värld i fred	-3	-4	-4	-6	-6	-11	-9	-14	-8	-7	-11	-7	-9
5 landets säkerhet		-13	-7	-14	-13	-17	-19	-19	-18	-15	-17	-10	-12
- värden som är viktigare för äldre än för yngre													

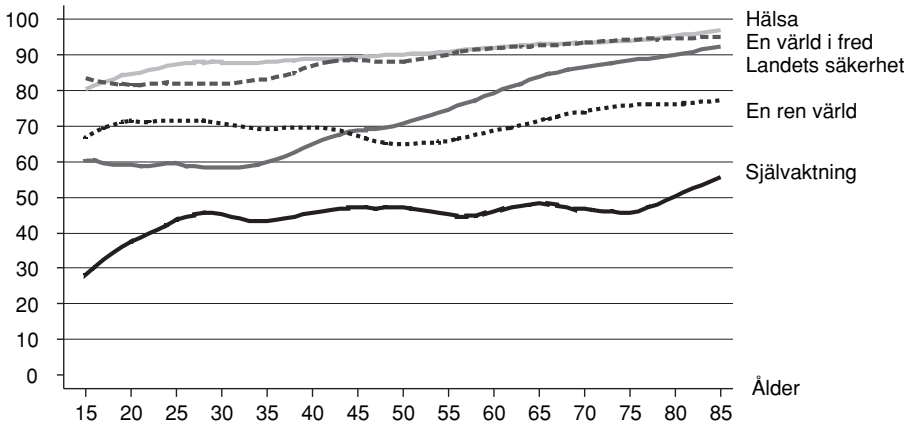
Kommentar: Siffrorna i tabellen är procentenheters skillnad mellan ungas (15-29 år) och äldres (30-85 år) viktighetsbedömningar av Milton Rokeachs mänskliga värden, hämtade från Riks-SOM-undersökningarna 1986-2004. Jämförelsen gäller andelen som bedömer värdet som "mycket viktigt". Skillnaderna har rangordnats efter resultaten från 2004 års undersökning. De största generationsskillnaderna utläses således längst upp respektive längst ned i tabellen. I kolumnen längst till vänster anges hur stor skillnad i procentenheter som krävs för att avvikelsen mellan ungdomsgruppen (n=400) och äldre personer (n=1 000) skall betraktas som statistiskt säkerställd (95 procent signifikansnivå; dubbelsidigt test). Anledningen till att gränserna varierar från värde till värde beror på att felmarginalerna är som störst för nivåskattningar nära 50 procent och som minst för nivåskattningar nära 0 eller 100 procent.

En samlad analys av samtliga SOM-undersökningar av mänskliga värden ger oss möjlighet att genomföra mer finfördelade analyser av ålderssambanden. Går det t ex att identifiera livsskederna under vilka våra bedömningar av de olika värdena förändras mest? I figurerna 1a och 1b visas de värden som har uppvisat starkast samband med ålder under de senaste arton åren. Resultaten visar att värderingarna av de esoteriska njutningsvärdena – de som skiljer sig mest åt mellan yngre och äldre – förändras mest mellan 20 och 40 års-åldern för att därefter bli mindre föränderliga. Det mesta av värderingsförändringarna genom livet tycks här vara avklarade vid fyllda 50 år.

Figur 1a Samband mellan ålder och viktighetsbedömningar. Andel som anser att värdena är "mycket viktigt" bland personer med olika ålder (procent)

Figur 1b Samband mellan ålder och viktighetsbedömningar. Andel som anser att värdena är "mycket viktig" bland personer med olika ålder (procent)

Kommentar: Resultaten är hämtade från samtliga SOM-undersökningar under perioden 1986-2004 och bygger på omkring 20 500 svarspersoner. En procedur för att beräkna ett slags glidande medeltal (lowess) har använts för att estimeras åldersprofilerna för de olika värdena.

De fem värden som blir viktigare för oss genom livet (figur 1b) har delvis en annan åldersprofil. Betydelsen av värdet självaktning ökar mest under ungdomsåren, nästan tjugoprocentenheter mellan 15 och 30 år för att sedan vara mer stabilt genom resten av livet. Värderingarna av landets säkerhet och en värld i fred är stabila fram till 35-årsåldern för att sedan växa i betydelse i takt med ökad ålder. Hälsa uppvisar ett svagt linjärt samband med ålder – hälsan blir allt viktigare och viktigare för oss ju äldre vi blir.

Värderingsförskjutningar 1986-2004

På vilka sätt skiljer sig 2000-talets ungdomsgeneration från 1980-talets? SOM-institutets tjugooåriga mätserie börjar kunna erbjuda rätt goda möjligheter att besvara gäckande frågor om generella värderingsförskjutningar i övergången mellan ett senmodernt industrisamhälle och ett nätverks- och informationsamhälle. Åtminstone så länge vi accepterar antagandet att morgondagens värderingar bäst kan spåras genom att undersöka värderingsförskjutningar i ungdomsgrupper.

Det mest intressanta huvudresultatet av vår analys är att det är mycket få och små värderingsförskjutningar som har ägt rum under de senaste arton åren (se tabell 4). För mer än hälften av de uppmätta värdena går det inte att urskilja några linjära trender alls. Viktighetsbedömningarna från 1980-talets ungdomar är på några procentenheter när likadana som tjugohundratalets. Och för de värden som förskjutits mest handlar det om i genomsnitt en dryg procentenhets årlig förändring i endera riktningen – inte heller det några dramatiska förändringar. Värderingsförskjutningar går mycket långsamt.

Vilka värden har varit på frammarsch sedan 1980-talets mitt? Och vilka värden håller gradvis på att försvaga sin ställning i ungdomsgenerationen? Till de fem värden som blir allt viktigare bland ungdomar hör *jämlikhet* (+1,02), *ett liv fullt av njutning* (+0,70), *ett behagligt liv* (+0,69), *självförverkligande* (+0,43) och *socialt anseende* (+0,41). De tre värden som tydligast har uppfattats som allt mindre viktiga bland dagens ungdomar än gårdagens är framför allt *en ren värld* (-1,35), *en värld i fred* (-0,56) och *en vacker värld* (-0,55). Att dessa värden minskar i betydelse brukar sättas i samband med miljöfrågornas fall nedåt på den politiska dagordningen under samma period.

Tabell 4 Värderingsförskjutningar bland svenska ungdomar 15-29 år 1986-2004. Andelen som svarat att värdet är "mycket viktigt" samt årlig genomsnittlig förändring (procent, lutningskoefficient)

	86	88	90	91	92	93	94	95	96	98	00	02	'04	Årlig genomsnittlig förändring
jämlikhet	41	50	56	50	56	48	50	46	55	56	59	67	62	+1,02
ett liv fullt av njutning	-	37	43	44	45	45	45	45	48	45	47	55	49	+0,70
ett behagligt liv	69	66	72	67	72	70	69	70	77	76	76	79	78	+0,69
självförverkligande	39	42	46	43	46	43	45	48	51	45	52	50	44	+0,43
socialt anseende	16	15	18	16	20	18	20	15	17	21	17	24	24	+0,41
ett spännande liv	35	39	47	40	46	50	46	44	48	46	38	50	43	+0,32
familjetrygghet	75	78	83	76	82	78	74	72	83	77	82	85	81	+0,30
lycka	78	79	84	81	84	81	81	79	83	81	83	86	84	+0,28
rikedom	-	11	15	13	14	14	16	13	16	16	15	18	15	+0,25
frälsning	7	8	5	10	5	9	10	7	10	9	7	12	10	+0,20
makt	-	6	9	9	9	8	12	8	9	10	7	13	9	+0,15
kärlek	79	86	89	86	87	84	86	84	84	84	86	87	86	+0,12
ärlighet	-	-	-	-	87	84	78	82	86	81	85	85	85	+0,12
visdom	-	33	40	38	45	34	43	38	43	38	39	39	39	+0,11
frihet	82	87	92	85	87	87	85	82	86	86	86	88	88	+0,09
inre harmoni	-	77	81	77	80	77	77	75	81	77	80	78	78	+0,01
rättvisa	-	75	82	78	80	77	81	73	79	78	77	80	77	-0,02
teknisk utveckling	-	22	30	20	26	25	28	21	23	28	22	26	23	-0,03
självaktning	47	39	42	37	41	36	39	34	43	40	39	44	38	-0,12
sann vänskap	85	-	89	83	87	81	78	78	80	79	81	84	82	-0,26
hälsa	-	89	92	86	87	84	84	84	84	85	83	86	83	-0,35
landets säkerhet	-	60	70	61	62	58	57	50	52	55	55	64	57	-0,36
en vacker värld	53	66	64	61	62	58	60	52	58	55	51	56	51	-0,55
en värld i fred	89	86	88	84	85	76	81	73	79	81	79	82	77	-0,56
en ren värld	-	81	80	71	77	75	72	68	72	67	64	68	54	-1,35

Kommentar: Siffrorna i tabellen visar andelen personer i åldrarna 15-29 år (cirka 400 personer/år) som anser att de olika värdena är "mycket viktigt". Värdena är rangordnade efter årlig genomsnittlig förändring, mätt i procentenheter (se kolumnen längst till höger). En koefficient på +1.0 betyder att förändringen i genomsnitt har varit 1 procentenhet per år under de 18 åren. Positiv förändring (+) indikerar att värdet har blivit mer viktigt över tid. Negativ förändring (-) indikerar att värdet har blivit mindre viktigt över tid.

Värderingsförskjutningarna kan tolkas på flera sätt. Den mest populära tolkningen är att vi bevittnar framväxten av en *hyperindividualiserad människa* (Bjereld, Demker, Ekecrantz & Ekengren 2005). Ungdomsgenerationen är i växande utsträckning själviska superindividualister som söker lycka, njutning och behagligt liv för egen del och struntar alltmer i kollektivet. De esoteriska njutningsvärdena blir allt mer centrala medan kollektivistiskt orienterade värden som en god miljö, landets säkerhet och en värld i fred blir mindre viktiga (Holmberg & Weibull 1998, 2001). Mot denna tolkning kan anföras att värdet jämlikhet faktiskt är det som flyttat fram sina positioner allra mest under den senaste tjugoförårsperioden. Och jämlikhetsvärdet kan knappast definieras som ett esoteriskt njutningsvärde utan räknas snarare till den hårda kärnan i en traditionell vänster-högerdimension (Bobbio 1996).

En andra tolkningsvariant är att resultaten illustrerar den förskjutning från materiella till postmateriella värderingar som alla samhällsvetare känner under namnet den tysta revolutionen (Inglehart 1977). I korthet bygger teorin på ett slags maslowsk behovshierkitänkande: De efterkrigstida generationerna som vuxit upp i moderna välfärdsstater upplever inte samma starka behov av fysisk och materiell säkerhet som sina föräldrar. Det förklarar varför värden som har med fysisk säkerhet att göra (landets säkerhet, en värld i fred) får stå tillbaka för mer individualistiskt orienterade och mer ”lyxiga” om man så vill, värden som självförverkligande, behagligt liv och ett liv fullt av njutning. Så långt landar Inglehart på fötterna. Men ett problem i sammanhanget är att Ingleharts teori förutspar en stark uppvärdering av miljöfrågorna och omsorgen om miljön. De värden som kommer närmast är ”en ren värld”, som i SOM-institutets mätserie är en av de snabbast sjunkande värdena inte bara bland unga utan bland samtliga svenskar.

En tredje tolkning bygger vidare på Ronald Ingleharts knapphetshypotes (Inglehart 1990), som i själva verket är en viktig byggsten i teorin om den tysta revolutionen. Knapphetshypotesen säger att människor i allmänhet tenderar att värdera högt sådana saker som de uppfattar att de har litet av. Förändringar av viktighetsbedömningar reflekterar i så fall inte att människors livsmål förändras i absolut mening. Värderingsförändringarna (inte nivåskattningarna!) speglar snarare att det uppstått asymmetrier mellan människors förväntningar och deras upplevelser av förväntningars infriande. Vad människor förväntar sig av livet och vad de upplever sig ha fått som sin livslott kan vara högst individuellt och förändra sig i takt med den övriga samhällsutvecklingen. Tage Erlanders berömda uttalande från 1956 om *de stora förväntningarnas missnöje* kan föras till denna kategori av förklaringar. Saker som vi upplever en relativ knapphet av givet våra förväntningar kommer vi att värdera högre. Behov som vi upplever som tillfredsställda kommer vi att nedvärdera.

Låt mig ta några exempel. Värdena *landets säkerhet* och *en värld i fred* har blivit allt mindre viktiga sedan 1980-talet. Knapphetshypotesen skulle förklara minskningen med att vi inte längre har kalla krigets invasionshot eller risken för ett globalt kärnvapenkrig hängande över oss. Det uppfattas inte som lika akut att värna den

fysiska säkerheten. Ett indirekt stöd för denna tolkning är den tillfälliga och plötsliga uppvärderingen av *landets säkerhet* i samband med terrorangreppen den 11 september 2001 (64 procent). En mer osäker värld gjorde att vi genast bedömde säkerhetsfrågor som viktigare. Redan i 2004 års SOM-mätning har viktighetsbedömningarna bland ungdomarna återgått till sin tidigare nivå (57 procent).

Låt oss pröva tolkningsramarna även på några av de andra värdena. Att värdet *en ren värld* blir allt mindre viktigt beror i så fall på att vi upplever att våra förväntningar om en bättre miljö blir infriade genom t ex politiska åtgärder på lokal och global nivå. På motsvarande sätt skulle värdet *jämlikhet* bli mer viktigt för ungdomsgenerationen eftersom deras högt ställda (?) förväntningar om att en jämlik värld inte infrias. I så fall måste även ungdomars växande betoning av värdena *ett liv fullt av njutning, ett behagligt liv* och *självförverkligande* bero på att ungdomsgenerationen upplever att deras liv inte kunnat infria de högt ställda förväntningar.

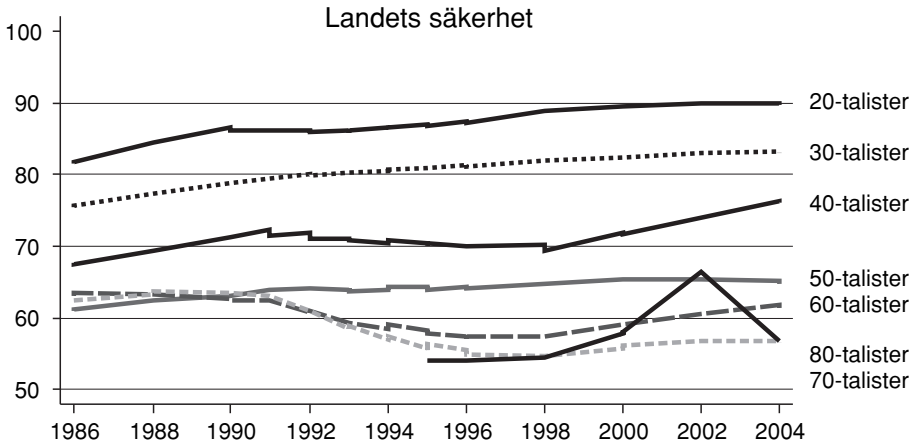
Tiotusenkronorsfrågan inom värderingsforskningen är förstas *varför* värderingar förändras i ett samhälle. Är det därför att människor åldras (livscykelmodellen), därför att äldre generationer successivt byts ut mot yngre (generationsmodell) eller därför att temporära ideologiska konjunkturen och tidsanda producerar tillfälliga värderingsförskjutningar i hela populationen (s k periodeffekter)? Alla forskare som intresserar sig för att pröva socialisationsteorier och teorier om samhällsförändringar är intresserade av att få svar på dessa frågor. Problemet är att ålders-, kohort-, och periodeffekter inte går att uppskatta samtidigt i en och samma analys. Ett annat problem är att det behövs mycket långa tidsserier, gärna över flera generationer, för att vi skall kunna vara tillräckligt säkra på svaren.

Försöken att med hjälp av SOM-undersökningarnas mätserier svara på frågor om huruvida värderingsförskjutningar beror på att människor förändrar sina värderingar genom ett slags livslång socialisationsprocess eller om de beror på ett successivt utträngande av generationer som behållt sina bröstmjölksvärderingar genom hela livet (*generational replacement*) blir fåfänga. Den artonåriga tidsserien är för kort. Samtidigt är materialet så pass omfattande att vi kan få en utomordentligt god bild av hur förändringarna inom olika generationer har sett ut under detta begränsade artonåriga "fönster" mot samhällsutvecklingen. I figur 2 och 3 redovisas utvecklingen inom olika kohorter av svenskarnas värderingsbedömningar av *landets säkerhet* och *ett behagligt liv* mellan 1986 och 2004.

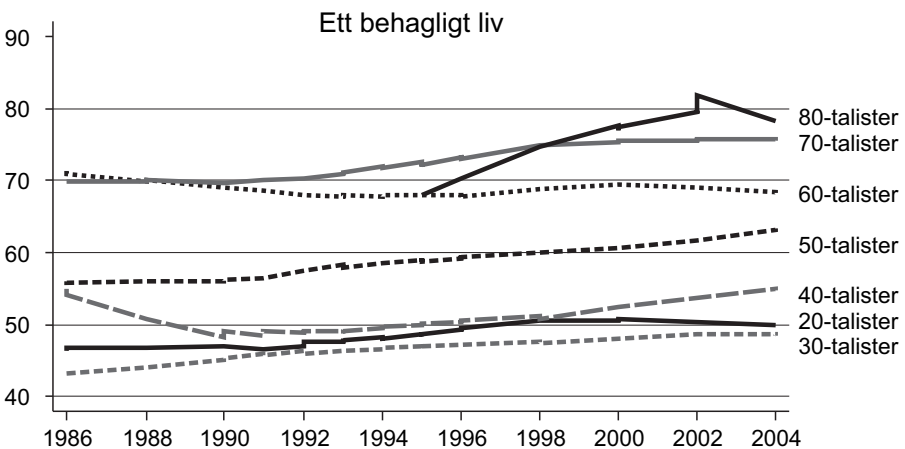
Landets säkerhet är ett av de värden som har minskat i betydelse bland unga människor över tid (jfr tabell 4) och som skiljer yngre och äldre åt (jfr tabell 3). En kohortanalys av materialet bekräftar för det första att äldre generationer värderar landets säkerhet högre än yngre generationer. För det andra visar analysen att värderingsförändringarna faktiskt ser olika ut i olika generationer. Bland 20-talister, 30-talister och 40-talister har betydelsen av landets säkerhet inte minskat under de senaste tjugo åren utan tvärtom ökat. Bland 50-talisterna ligger viktighetsbedömningarna stabilt. Det är bland 60-talister och 70-talister minskningen varit mest dramatisk efter Berlinmurens fall 1990. Åttiotalisterna värderar landets säkerhet

lågt men tycks vara den grupp som reagerat starkast på terrorangreppen mot World Trade Center och Pentagon 11 september 2001.

Figur 2 *Andel som värderar landets säkerhet som 'mycket viktigt' bland personer som tillhör olika generationer (procent)*

Figur 3 *Andel som värderar ett behagligt liv som 'mycket viktigt' bland personer som tillhör olika generationer (procent)*

Betydelsen av ett behagligt liv är klart viktigare för yngre än äldre generationer (se figur 3). De allra yngsta 80-talisterna är de som i störst utsträckning har kommit att värdera ett behagligt liv högt. Värderingsförskjutningen i denna yngsta grupp är särskilt tydlig under perioden 1996-2004.

Motsvarande kohortanalyser av övriga värden ger mycket likartade resultat. Stabiliteten i grundläggande värden gör sig gällande i form av stabila trendlinjer för de olika kohorterna – något som pekar i riktning mot att värderingar i huvudsak tenderar att vara stabila över tid inom respektive generation. Avvikelser mellan kohorterna visar sig i form av parallella linjer som tenderar att sortera sig efter födelsedecennium på ett förväntat sätt. Mest rörliga och oförutsägbara är värderingsförändringarna inom den yngsta kohorten, 80-talisterna.

De här resultaten ger ett stöd för att värderingsförskjutningarna följer den gamla generationshypotesens antaganden om att människors huvudsakliga värdesocialisationen äger rum under några stormiga formativa ungdomsår för att sedan vara stabila livet igenom. Värderingsförändringar beror således i huvudsak på *generational replacement* – att yngre generationer successivt tar de äldre generationernas plats. Om vi tror att ett sådant mönster också kommer att gälla för dagens ungdomsgeneration betyder det i så fall att värderingsförskjutningen i riktning mot mer av individualistiskt orienterade esoteriska njutningsvärden kommer att fortsätta även under kommande decennier. Följdfrågorna är pockande: Hur skall 70-talisterna och 80-talisterna bära sig åt för att uppnå sina målsättningar om ett njutbart och behagligt liv? Hur ser en sådan samhällsmodell eller ett sådant samhällskontrakt ut? Hur skall de gemensamt forma framtidens samhälle för att kunna maximera möjligheterna till njutning, spänning och självförverkligande? Är detta överhuvudtaget en kollektiv strävan för dessa generationer eller rör det sig om renodlat individuella livsprojekt?

Samhällsbyggande värderingar

Om grundläggande värderingar nu är så stabila och om det råder så stor värdegemenskap mellan generationer inställer sig förstas frågan: Vad spelar grundläggande värden för roll? Har de någon betydelse? I tidigare analyser av sambanden mellan grundläggande värden och inställning till olika politiska sakfrågor är det egentligen bara två värden – teknisk utveckling och jämlikhet – som uppvisar robusta samband. Jämlikhet tenderar att vara högre värderat bland personer som står till vänster i politiken och bland EU-motståndare. Teknisk utveckling tenderar att vara högre värderat bland EU-förespråkare och kärnkraftsvänner (Holmberg 2001:136). Korrelaten med partisympatier följer delvis stereotypa föreställningar – frihet värderas högst av folkpartister, jämlikhet högst bland vänsterpartister, landets säkerhet högst socialdemokrater, en ren värld högst bland miljöpartister – men det handlar om mycket svaga samband.

Finns det några värden som kan betraktas som samhällsbyggande? För att närma oss svaret på den frågan genomförde vi systematiska sambandsanalyser av svenska folkets viktighetsbedömningar av olika värden och ett antal attityder som har med mellanmänniskt förtroende, institutionsförtroende och systemlegitimitet att göra. Utgångspunkten är att sådant samhällsförtroende och förtroende människor emellan är det kitt som håller ihop våra samhällen. Om det finns några grundläggande värden som uppvisar positiva samband med dessa viktiga förtroendeindikatorer skulle vi kunna kalla dem för samhällsbyggande. På motsvarande sätt skulle negativa samband kunna visa på värden som bidrar till att slipa ned grundläggande förtroende för samhällsinstitutioner.

Huvudslutsatsen är att sambanden är mycket svårfunna. Endast en handfull av de 175 sambandsanalyser vi genomfört når gränsen för det statistiskt signifikanta. Det talar emot att det skulle vara denna uppsättning grundläggande värderingar som skulle vara de viktigaste ledstjärnorna för våra övriga attityder och preferenser, så som hävdades inledningsvis. Motargumentet är att värdegemenskapen är så stor och värderingarna så grundläggande att det helt enkelt inte kan finnas så mycket utrymme för starka samband: vi lever alla under samma stjärnhimmel och navigerar alla efter samma ledstjärnor.

Tabell 5 Samband mellan viktighetsbedömningar av värden och förtroende för andra människor och institutioner, 2004

	Rätts- staten	Riks- dagen	Kronan	Spiran	Svärdet	Nöjd med hur demokratin fungerar	Mellan- människlig tillit
Frälsning		+	+	+++	+		
Jämlikhet		+	-				
Familjetrygghet			+	+	+	+	
Socialt anseende				+	+		
Landets säkerhet			+	+	+		
Njutning							-
Rikedom							-
Kärlek	+						
Självaktning							+

Kommentar: Ett sambandsmått för ordinalskalor (tau) har använts för att undersöka i vilken utsträckning höga värderingar av grundläggande värderingar tenderar att förekomma tillsammans med ett högt förtroende för domstolarna (rättsstaten), riksdagen, kronan (kungahuset), spiran (svenska kyrkan), svärdet (försvaret), belåtenhet med demokratin och hög mellanmännisklig tillit. Endast statistiskt signifikanta positiva och negativa samband finns medtagna i tabellen. De flesta samband håller sig i intervallet .05-.10 och måste betraktas som svaga.

I tabell 5 redovisas de magra resultaten av vår korrelationsanalys. Vi har valt att illustrera sambanden med hjälp av plus- och minustecken. Två traditionstyngda

samhällspelare, familjen och Gud, tycks stå för de flesta av de samband som trots allt går att upptäcka. Människor som värderar *frälsning* högt tenderar att ha större förtroende inte bara för Svenska kyrkan (spiran) utan även för kungahuset (kronan), försvaret (svärdet) och för den svenska riksdagen. Gudstro bygger samhällsbyggande förtroende.

Det andra viktiga samhällsbyggande värdet börjar också på f: *familjetrygghet*. Analyserna visar att värderingar av familjetrygghet tenderar att uppträda tillsammans med högre förtroende för kronan, spiran och svärdet. Att värdera familjetrygghet högt tycks också skapa starkare systemlegitimitet: människor som värderar familjetrygghet högt tenderar att vara mer nöjda med demokratin än människor som värderar familjetrygghet i lägre utsträckning.

Mot bakgrund av våra tidigare slutsatser om att de esoteriska njutningsvärdena kommer att bli framtidens melodi finns det samband som möjligen kan väcka en del oro och bekymmer. Det mellanmännsliga förtroendet samvarierar negativt med två värden som forskare brukar benämna som individualistiskt orienterade: *rikedom* och *ett liv fullt av njutning*. Givet vad vi vet om pågående värderingsförskjutningar torde alltså den mellanmännsliga tilliten – det kitt som håller samman våra samhällen – vara på väg att urgröpas i en nära framtid när dagens superindividualistiska ungdomar successivt skall ta över viktiga samhällsfunktioner och -positioner. Resultaten visar att människor som värderar njutning högt tenderar att vara mindre förtroendefulla inför andra människor än de som värderar njutning lägre. Den bland ungdomar allt starkare strävan efter ett njutningsfullt liv med stora rikedomar bygger inte mellanmännsligt förtroende – det slipar ned det. Att dessa nedbrytande värden samtidigt är tydligt associerade till två av de sju dödssynderna (girighet och frosseri) gör ju inte saken bättre.

Referenser

- Alwin, Duane F. & Jon A. Krosnick (1985). "The Measurement of Values in Surveys: A Comparison of Ratings and Rankings." *Public Opinion Quarterly* 49: 535-552.
- Bjereld, Ulf, Marie Demker, Jan Ekecrantz & Ann-Marie Ekengren, Red. (2005). *Det hyperindividualiserade samhället*. Umeå: Borea.
- Bobbio, Norberto (1996). *Left & Right. The Significance of a Political Distinction*. Cambridge: Polity Press.
- Holmberg, Sören m. fl. (2001). *EuropaOpinionen*. Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen.
- Holmberg, Sören & Lennart Weibull, Red. (1998). *Ljusnande framtid. SOM-rapport 22*. Göteborgs universitet: SOM-institutet.
- Holmberg, Sören & Lennart Weibull, Red. (2001). *Land du välsignade? SOM-rapport 26*. Göteborgs universitet: SOM-institutet.

- Inglehart, Ronald (1977). *The Silent Revolution: Changing Values and Political Styles among Western Publics*. Princeton: Princeton University Press.
- Inglehart, Ronald (1990). *Cultural Shift in Advanced Industrial Society*. Princeton: Princeton University Press.
- Oscarsson, Henrik (2002). *Spår i framtiden. SOM-rapport 28*. Göteborgs universitet: SOM-institutet.
- Oscarsson, Henrik (2003). Våra grundläggande värderingar. I Holmberg, Sören & Lennart Weibull, Eds. (2003). *Fångängans marknad. SOM-rapport 33*. Göteborgs universitet: SOM-institutet.
- Oscarsson, Henrik (2005). Om individualisering. I Bjereld, Ulf, Marie Demker, Jan Ekecrantz & Ann-Marie Ekengren, Eds. (2005). *Det hyperindividualiserade samhället*. Umeå: Borea.
- Reimer, Bo (1985). *Values and the Choice of Measurement Technique: The Rating and Ranking of Postmaterialism*. Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen, avdelningen för masskommunikation.
- Rokeach, Milton (1973). *The Nature of Human Values*. New York: The Free Press.

SVENSKA FOLKET, DEN OFFENTLIGA SEKTORN OCH VÄLFÄRDSSTATEN

LENNART NILSSON

De första byggstenarna till välfärdsstaten lades under slutet av 1800-talet. Under mellankrigstiden utvidgades de sociala trygghetssystemen och staten och kommunerna engagerades i serviceproduktion. Under senare delen av 1930-talet kom begreppet välfärdsstat i bruk (Kuhle och Solheim 1985). Det var emellertid först efter andra världskriget och framför allt under 1960- och 1970-talen som en snabb utbyggnad av välfärdsstaten i Sverige genomfördes med en kraftig expansion av både transfereringarna på nationell nivå och de offentligt finansierade tjänsterna på lokal nivå.

Välfärden vilar på tre grundpelare: familjen, marknaden och staten. I olika länder kombineras ansvaret mellan de tre sfärerna för att skapa trygghet för medborgarna och tillhandahålla service (Esping-Andersen 2002). Utmärkande för välfärdsstaten är att staten spelar en central roll för att garantera befolkningens sociala trygghet.

I Esping-Andersens klassiska arbete *The Three Worlds of Welfare Capitalism* framhåller han de sociala rättigheternas kapacitet till "de-commodification", det vill säga deras förmåga att göra medborgare oberoende av de rena marknadskrafterna (Esping-Andersen 1990). Välfärdsstatens uppbyggnad har skett mot bakgrund av varje lands historia. Det innebär att välfärdsstaten som vi känner den från den industrialiserade världen uppvisar många nationella särdrag. Klassificeringar av välfärdsstater är legio och har antingen gjorts som idealtyper, karaktäristik av system i länder av principiellt intresse eller grupperingar av länder/regimer baserade på komparativa statistiska analyser (Johansson, Nilsson och Strömberg 2001). Problemen vid klassificering av länder eller regimer är stora, och främst skall nämnas att bedömningen av system i olika länder omfattar både transfereringar och service/tjänsteproduktion, där de två huvudtyperna innefattar många skilda komponenter som sjukförsäkring, pensioner, arbetslöshetsersättning respektive barnomsorg, sjukvård, skola och äldreomsorg. Trots dessa svårigheter är slutresultaten och grupperingen av länder påfallande överensstämmande.¹

Som en ländergrupp/ett typfall urskiljes de nordiska länderna med en *generell* välfärdspolitik, som en andra grupp Tyskland m.fl. kontinentala stater med en *selektiv* välfärdspolitik samt som en tredje grupp Storbritannien, USA m.fl. länder med system för *grundtrygghet* (Ploug och Kvist 1994, Petersen 1996).² Denna idealtyps- respektive typmodellskategorisering sammanfaller med Esping-Andersens indelning av välfärdsregimer i socialdemokratiska, konservativa respektive liberala baserad på de tre kriterierna a) sociala rättigheter, b) social stratifiering och c) rela-

tionen mellan stat, marknad och familj (Esping-Andersen 1990:29, jfr Esping-Andersen 2002). En fjärde kategori utkristalliseras genom en uppdelning av de liberala regimerna, där Australien får representera radikala regimer. Andra indelningar särskiljer de sydeuropeiska systemen som en fjärde grupp med begränsade välfärdsinsatser och utan en tradition av full sysselsättning men med en stor informell sektor, där hushållen spelar en stor roll (Vogel 1997, Kuhnle 2000).

I en komparativ studie av nedskärningarna i trygghetssystemen under perioden 1975-1995 placerar emellertid välfärdsforskarna Korpi och Palme Danmark i gruppen med grundtrygghet baserat på de viktigaste socialförsäkringssystemens institutionella karaktäristiska. Finland, Norge och Sverige bildar fortsatt en nordisk grupp (Korpi och Palme 2003). Kombinationen av omfattande offentligt finansierad serviceproduktion, huvudsakligen i kommunal regi, samt universella eller inkomstrelaterade bidrag, som är beskattade, gör att den svenska välfärdsstaten i högre grad än i något annat OECD-land är uppbyggd genom den offentliga sektorn. Under de senaste årtionedena har dock den offentliga sektorn i Sverige genomgått en struktumvandling som inneburit att den tidigare enhetliga och starkt sektoriserade samhällsorganisationen med tonvikt på två nivåer, staten och kommunerna, ersatts av större organisatorisk mångfald med fler nivåer. Dessutom har gränserna mellan de offentliga och privata sfärerna förskjutits med ökade inslag av privata organisationer som svarar för offentligt finansierade tjänster.

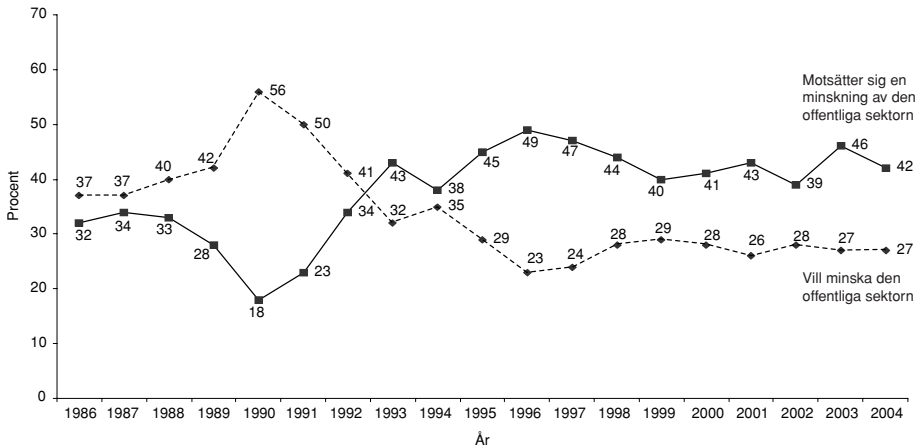
I detta kapitel skall svenska folkets åsikter om välfärdsstaten belysas i två avseenden: inställningen till den offentliga sektorn som helhet och attityderna till privatisering. Den offentliga sektorn vid en given tidpunkt utgör resultatet av beslut som tagits av politiska församlingar på nationell, regional och kommunal nivå och det är därför av speciellt intresse att analysera hur partiernas sympatisörer tar ställning över tid. Underlaget för analyserna utgörs av data från de nationella SOM-undersökningarna 1986-2004 men på vissa punkter kommer också referenser att göras till de västsvenska SOM-undersökningarna sedan 1992.

Svenska folket och den offentliga sektorns storlek

Sedan mitten av 1980-talet har stora opinionsförskjutningar ägt rum i synen på den offentliga sektorns gränser. Fram till 1988 var svenska folkets inställning till den offentliga sektorns storlek förhållandevis stabil och tudelad med ungefär lika många som ville bibehålla som minska den. I slutet av 1980-talet, då det förelåg ett överskott för den konsoliderade offentliga sektorn, rasade opinionsstödet. År 1990 var det tre gånger så många som ville skära ner som motsatte sig en minskning. Därefter vände trenden, och 1993 då underskottet i den offentliga sektorns finanser var som störst, var det för första gången i SOM - undersökningarna övervikt för andelen personer som motsatte sig en minskning. Under de följande åren ökade uppslutningen bakom den offentliga sektorn och 1996 var gapet mellan dem som vill bevara en stor offentlig sektor och dem som vill minska rekordstort. Med en förbätt-

rad samhällsekonomisk situation minskade skillnaden därefter stegvis fram till 1999. Därefter har opinionsläget i huvudsak varit stabilt med små svängningar mellan åren.

Figur 1 Svenska folkets åsikter om den offentliga sektorns storlek i SOM-undersökningarna 1986-2004 (procent)

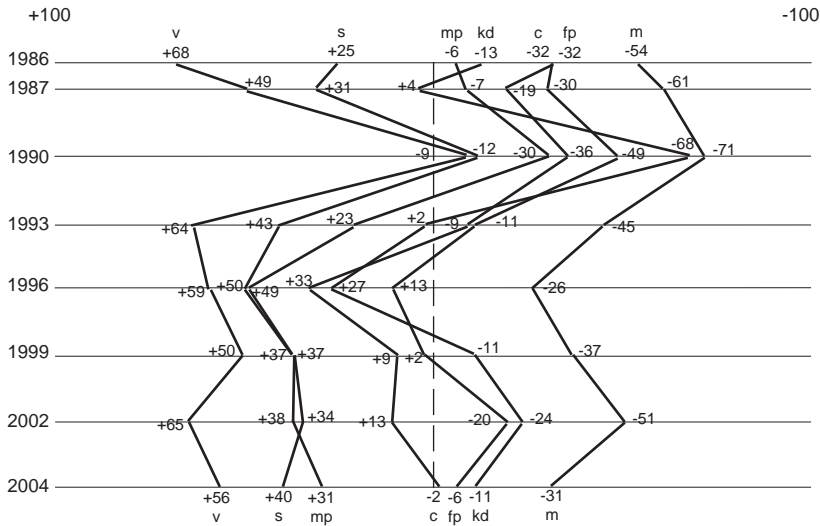
Kommentar: De svarande fick ta ställning till förslaget Minska den offentliga sektorn med svarsalternativen: *Mycket bra förslag, ganska bra förslag, varken bra eller dåligt förslag, ganska dåligt förslag och mycket dåligt förslag*. Andelen som inte tagit ställning till detta förslag utgör andelen vet ej. I procentbasen ingår samtliga svarande utom de som avstått från att besvara hela frågesviten om aktuella förslag. Värdena för 1998-2004 avser den politikinriktade undersökningen

I denna centrala vänster-högerfråga har också spännvidden mellan de positioner som partiernas sympatisörer intagit varit betydande, men varierat över tid. Genomgående har vänsterpartiets sympatisörer varit mest positiva och moderata samlingspartiets mest negativa till den offentliga sektorn. Under perioden 1986-1988 var opinionen i huvudsak stabil också inom de olika partierna. Därefter försköts positionerna inom alla partier mot en mer negativ inställning till den offentliga sektorn. År 1990 var opinionsbalansen negativ inom samtliga partier. Det var främst sympatisörer till de partier som varit mest positiva till den offentliga sektorn som hade närmast sig de traditionellt borgerliga väljarnas negativa positioner.

Efter 1990 vände trenden ånyo och blev mer positiv till den offentliga sektorn, först bland sympatisörer till v och s. Fram till 1996/97 blev samtliga partiernas sympatisörer mer negativa till minskningar av den offentliga sektorn. Bland borgerliga sympatisörer var förändringarna mycket stora. Åren 1996-97 var det bara bland moderata samlingspartiets sympatisörer som det fanns en opinionsövertikt för att minska den offentliga sektorn. Därefter försvagades motståndet mot en minskning

något. Efter 1999 ökade dock spännvidden på nytt genom att vänsterpartiets och moderata samlingspartiets sympatisörer gick åt vänster respektive åt höger, vilket medfört en ökad polarisering, medan balansmättet för samtliga uppvisat små variationer.

Figur 2 Svenska folkets inställning till den offentliga sektorns storlek och partisympati 1986-2004 (balansmätt)

Kommentar: Balansmättet anger andelen dåligt förslag minus andelen bra förslag. Partisympati avser bästa parti generellt.

Sedan 2002 har moderaternas sympatisörer förflyttat sig mot mitten och bland övriga borgerliga partiers sympatisörer är det en svag övervikt för att minska den offentliga sektorn 2004. Mp:s sympatisörer har de tre senaste valåren 1994, 1998 och 2002 legat något till vänster om s-sympatisörerna för att åren mellan valen inta samma position eller något till höger om s. I denna fråga har s och mp legat nära varandra sedan mitten av 1990-talet medan v-sympatisörerna genomgående stått längre till vänster.

Opinionen och privatisering

Avgörande för en indelning i offentligt eller privat är i vilken utsträckning det offentliga reglerar, finansierar och är ansvarig för produktionen (Lundqvist 2001). Offentlig finansiering och produktion förutsätter reglering men reglering kan

också ske av verksamhet som drivs i privat regi med privat finansiering. Privatisering i vid mening innebär att det offentligas inflytande i något eller några av dessa tre avseenden minskas, men används vanligen som benämning på en minskning av den offentliga finansieringen och/eller produktionen. Det är i denna senare betydelse som begreppet kommer att användas här.

Privatisering har förespråkats som en politisk strategi inom välfärdspolitiken av huvudsakligen två skäl nämligen, att minska kostnaderna och att erbjuda individuell anpassning och större valfrihet (Esping-Andersen 1996). Statsvetarna Blomqvist och Rothstein konstaterar efter en analys av forskningen inom området att själva utformningen av systemen uppvisar stora skillnader och att problemen och möjligheterna påverkas av olika institutionella lösningar. En jämförelse mellan skolan och sjukvården visar att det finns betydande skillnader i detta avseende mellan de två verksamhetsområdena. En bedömning av effekterna kräver därför att förhållandena studeras i de enskilda fallen. (Blomqvist och Rothstein 2000) Marknadsreformer har i många fall medfört ökad valfrihet, men valfrihet förutsätter inte alltid privata alternativ och all privatisering har inte alltid medfört ökad valfrihet.

I SOM - undersökningarna har ingått frågor om förslag till privatisering sedan 1987 (Nilsson och Strömberg 1988). Under senare år har frågorna avsett: sjukvård, skola, äldreomsorg samt vattenförsörjning. Skola och äldreomsorg är centrala primärkommunala uppgifter liksom vattendistribution medan sjukvården är den viktigaste landstingskommunala/regionala uppgiften. De svarande har under senare år haft att ta ställning till följande förslag:

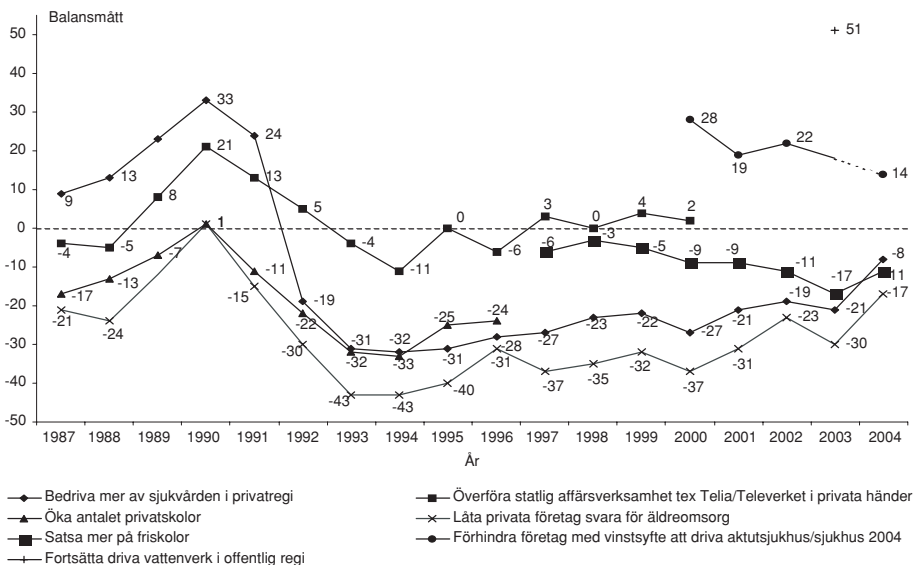
- Bedriva mer av sjukvården i privat regi,
- Förhindra företag med vinstsyfte att driva akutsjukhus 2000-2002/sjukhus 2004,
- Öka antalet privata skolor (t.o.m. 1996)/satsa mer på friskolor (fr.o.m. 1997),
- Låta privata företag svara för äldreomsorg.
- Fortsätta driva vattenverk i offentlig regi.

Gemensamt för tre av förslagen är att de avser en förändring mot ökade privata inslag i produktionen av offentligt finansierade tjänster inom vård, skola och omsorg men inte nödvändigtvis en övergång till en huvudsakligen icke-offentlig modell; två avser att förhindra denna typ av privatisering för akutsjukhus/sjukhus respektive bibehållen offentlig drift av vattenverk.

Förändringen av attityden till privatisering följer samma huvudmönster som inställningen till den offentliga sektorn som helhet. Motståndet mot privatiseringar minskade 1988-1990. År 1990 fanns ett klart stöd för privatiseringar inom sjukvården, och av statlig affärsverksamhet, medan det var lika många för som emot privatiseringar inom skola och äldreomsorg. Därefter minskade opinionsstödet för

privata alternativ mycket kraftigt. År 1993 var motståndet mot privata lösningar inom sjukvård, skola och äldreomsorg väsentligt större än 1987. På dessa tre områden tog en majoritet avstånd från ytterligare privatiseringar. För sjukvården var förändringen särskilt markant.

Figur 3 Svenska folkets inställning till privatisering inom sjukvård, skola, äldreomsorg samt vattenförsörjning 1987-2004 (balansmätt)

Kommentar: Svarepersonerna har fått ta ställning till förslagen som redovisas i figuren och svarsalternativen har varit: *Mycket bra förslag, Ganska bra förslag, Varken bra eller dåligt förslag, Ganska dåligt förslag och Mycket dåligt förslag*. Andelen som inte tagit ställning till respektive förslag utgör andelen vet ej. I procentbasen ingår samtliga svarande utom de som avstått från att besvara hela frågesviten om aktuella förslag. Balansmättet anger andelen bra förslag minus andelen dåligt förslag. Värdena för 1998-2003 avser den politikinriktade riksundersökningen liksom värdena för sjukhus och sjukvård 2004, medan värdena för friskolor och äldreomsorg 2004 avser den medieinriktade riksundersökningen.

Under perioden 1993-1996 minskade motståndet mot privatiseringar inom sjukvård, skola och äldreomsorg något. Därefter har förskjutningarna gått i delvis olika riktning. För sjukvården fortsatte den trenden i riktning mot minskat motstånd mot privata lösningar med undantag för 2000 och 2003. Däremot har det funnits en klar övervikt för att förhindra företag med vinstsyfte att driva akutsjukhus, då denna fråga ingått i undersökningarna 2000-2002. När "stopplagen" år 2004 fick en annan konstruktion ändrades frågan till att avse "sjukhus" med något mindre

stöd +14. (Prop. 2000/01:36 och Socialdepartementet, Promemoria 2004-06-23).³

Attityden till privat äldreomsorg var mer negativ 1997 än året innan. Efter detta ”hack i kurvan”, som påverkades av mediernas kritiska behandling av fallet Polhemsgården (Nilsson 2000) har även på detta område motståndet mot privata lösningar stegvis blivit mindre med undantag för år 2000 och 2003. För både sjukvård och äldreomsorg minskar motståndet mot privata alternativ klart år 2004.

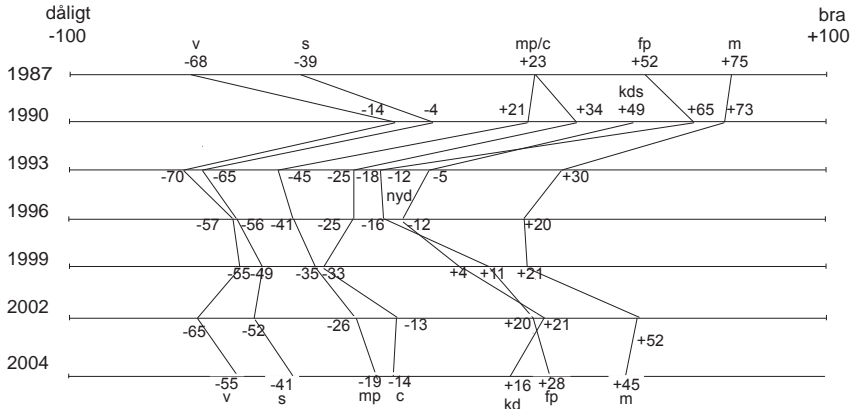
Från och med 1997 har inställning till offentligt finansierade insatser inom skolan registrerats genom frågan *satsa mer på friskolor* och stödet för friskolorna har stegvis minskat från balansmättet -3 år 1998 till -17 år 2003 och -11 år 2004. Inställningen till friskolorna varierar dock starkt mellan olika delar av landet, främst mellan storstäder och glesbygdskommuner (Carlsson 2002). Dessutom kan noteras att friskolor genomgående har varit det av medborgarna främst angivna besparingsobjektet om nedskärningar skall göras. Samtliga partiers sympatisörer utom moderata samlingspartiets har i de västsvenska undersökningarna angivit att det i första hand är friskolor som skall minskas på, om neddragningar skall göras (Nilsson 2004). Samma resultat redovisas från undersökningar i enskilda kommuner i Väst-sverige, oavsett kommuntyp (Persson 1999, Granqvist 2004 a och b). Vid en prioritering av nya insatser framhålls vård, skola och omsorg med sjukhusvård, äldreomsorg och kommunal grundskola som mest angelägna områden att satsa på sedan 1998 (Nilsson 2004).

De samlade effekterna av svängningarna i privatiseringsopinionen är mycket stora. Under tioårsperioden 1987 – 1999 i det närmaste halverades avståndet mellan vänsterpartiets och moderata samlingspartiets sympatisörer inom de fyra undersökta områdena och det minskade avståndet var resultatet av att både partierna till vänster och till höger förflyttade sig mot mitten. När det gällde att bedriva sjukvård och äldreomsorg var det främst de borgerliga partiernas sympatisörer som rörde sig mot mitten medan det var v- och s- sympatisörerna som förflyttade sig när det gällde skola.

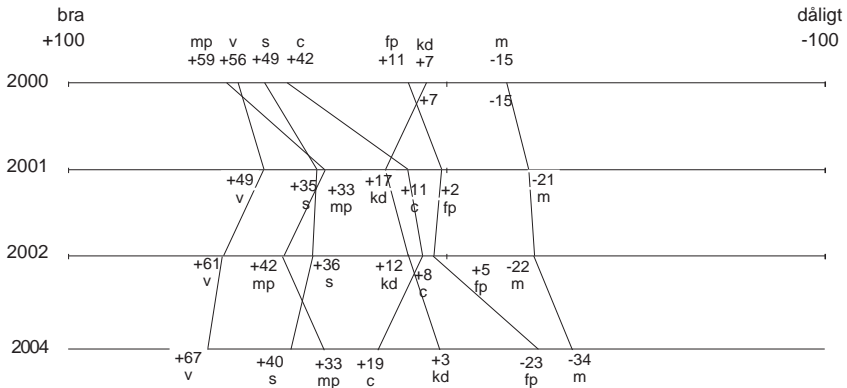
Vid millennieskiftet polariserades opinionen och de moderata sympatisörerna gick åt höger i samtliga frågor. Omvänt gick v- sympatisörerna till vänster. För övriga partier var förändringarna mindre enhetliga. När det gäller förslaget att *förhindra* företag med vinstsyfte att driva akutsjukhus fanns det år 2000 en klar majoritet för bland mp, v, s och c, en svag övervikt för bland fp och kd och en övervikt emot bland m. I den nya frågan om ”stopplagen” för akutsjukhus, som drivs med vinstintresse, bestod detta mönster under de två följande åren men c-sympatisörer har intagit en mittenposition liksom kd- och fp-sympatisörerna. I denna fråga har mp två av åren legat till vänster om s. År 2004 var m- och fp-sympatisörerna emot att förhindra företag med vinstsyfte att driva sjukhus. Inom kd var lika många för som emot medan det fanns en klar övervikt för stopplagen inom de övriga partierna med betydande övervikt för de tre nationellt samverkande partierna.

Figur 4 Partisympati och inställning till privatisering inom sjukvård, äldreomsorg, skola och vattenförsörjning 1987-2004 (balansmått)

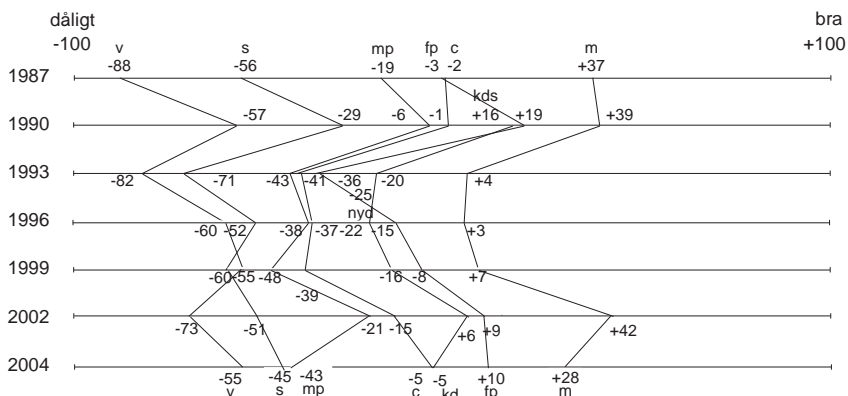
A.a Bedriva mer av sjukvården i privat regi

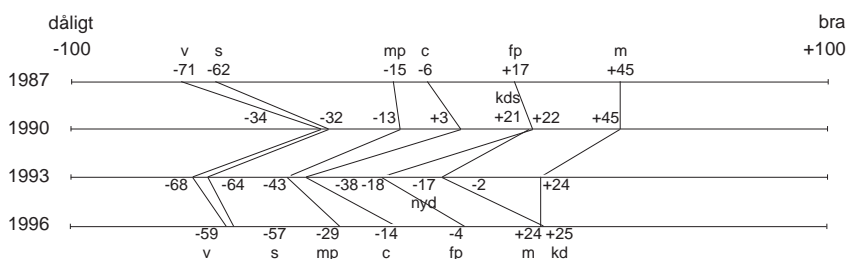
A.b Förhindra företag med vinstsyfte att driva akutsjukhus/sjukhus 2000-2004

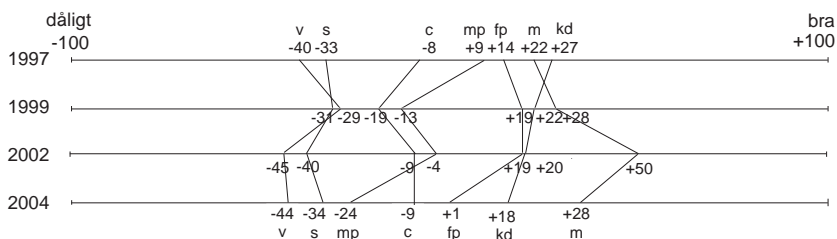
B. Låta privata företag svara för äldreomsorg

C.a. Öka antalet privatskolor

C.b. Satsa mer på friskolor

D Fortsätta driva vattenverk i offentlig regi

Kommentar: Balansmättet anger andelen bra förslag minus andelen dåligt förslag och -100 (alla negativa) redovisas till vänster i figuren och +100 (alla positiva) till höger, utom för A.b och D, där +100 redovisas till vänster och -100 till höger. Partisympati avser bästa parti generellt.

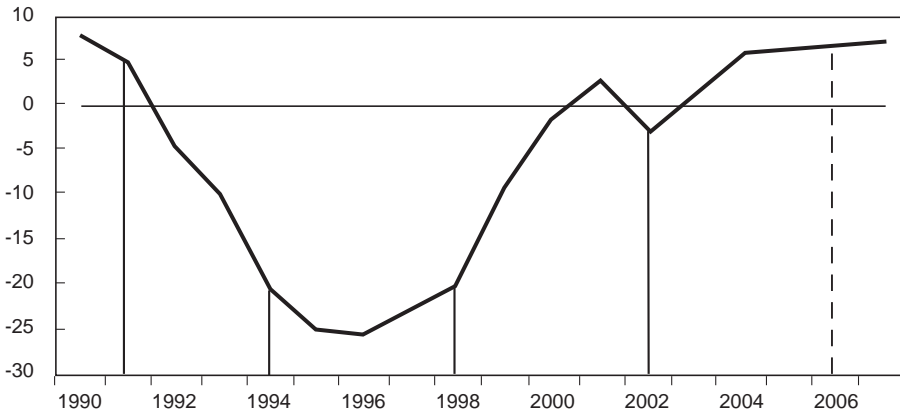
I frågorna om privatisering av skola, äldreomsorg och vård utkristalliserades vid millennieskiftet ett huvudmönster med v-, s- och mp-sympatisörerna klart emot privatiseringar och m-sympatisörer övervägande för medan övriga partiers sympatisörer placerade sig mellan de två positionerna i varierande grupperingar som blivit bestående. C-sympatisörer har dock under senare år uppvisat en övervikt emot privatiseringar på samtliga områden medan fp- och kd-sympatisörer genomgående varit för privatiseringar inom sjukvård och skola men med en övervikt emot att låta privata företag svara för äldreomsorg inom kd.

I ett globalt perspektiv har debatten om privatisering under senare år varit särskilt intensiv när det gäller vattenförsörjning (se t.ex. Shiva 2003 och Segerfeldt 2003). I 2003 års undersökning ingick en fråga om att *fortsätta driva vattenverk i offentlig regi*. Ingen fråga inom detta område har gett ett så starkt utslag, balansmåt +51 och i ingen fråga har partiernas väljare varit så samstämmiga. Miljöpartiets och vänsterpartiets sympatisörer var mest positiva, balansmåt +62 respektive +61. Även bland m fanns det en mycket klar övervikt för att fortsätta att driva vattenverken i offentlig regi, balansmåt +41. Genom ändrad lagstiftning saknar emellertid frågan aktualitet i kommunerna.

Den offentliga sektorn och välfärdsstaten

Svenska folkets inställning till den offentliga sektorn och attityder till privatisering har förändrats dramatiskt över tid. Under slutet av 1980-talet växte kritiken mot den offentliga sektorn med krav på avreglering och privatisering. Privatiseringsvågens höjdpunkt inträffade år 1990 under påverkan av utvecklingen i Östeuropa och influenser från de anglosaxiska länderna (Hadenius och Nilsson 1991). Därefter sker en kraftfull rekyl med uppslutning bakom välfärdsstaten och offentliga lösningar. Från mitten av 1990-talet minskar motståndet mot privata lösningar inom sjukvård och äldreomsorg även om det fortsatt finns övervikt mot privatiseringar. Opinionsen är hela tiden kluven kring satsningar på friskolor, vikt bl.a. tar sig uttryck i att medan den kommunala grundskolan framhålls som ett område som skall prioriteras, om nya medel skall skjutas till, utgör friskolor det oftast nämnda besparingsobjektet om nedskärningar skall göras.

Svängningarna av den kollektiva opinionen sker under en period som präglats av dramatiska förändringar av den offentliga sektorns ekonomi. År 1990 uppgick den offentliga sektorns finansiella förmögenhet till 8 procent av BNP. Den finansiella ställningen försämrades emellertid snabbt under krisen i början på 1990-talet och 1996 redovisades en nettoskuld som motsvarade 27 procent av BNP.⁴ Därefter förbättrades ställningen och 2001 var den åter positiv. För år 2002 redovisas en nedgång med en återhämtning under de två senaste åren. Från och med 2005 beräknas den finansiella ställningen vara fortsatt positiv även om det finansiella sparandet inte kommer att nå upp till målet 2 procent. I figur 5 redovisas den offentliga sektorns finansiella ställning sedan 1990 och i figuren har valåren markerats.

Figur 5 Den offentliga sektorns finansiella ställning (procent av BNP)

Källor: Statistiska centralbyrån och Finansdepartementet, Prop. 2004/2005:100, Bilaga 1.

Valåret 1991 hade sysselsättningen och ekonomin rycktt upp som det klar viktigaste problemområdet för svenska folket och "Ny start för Sverige" var oppositionens program för en alternativ politik. Men den offentliga sektorns ställning var fortfarande förhållandevis stark.

Valrörelsen 1994 präglades av debatten om budgetunderskottet och den växande statskulden. Saneringsprogram och skarpa förslag följde slag i slag. Partierna bjöd över varandra med ansvarfulla besparingar och nödvändiga inkomstförstärkningar. Nya reformer och ökade satsningar lyste med sin frånvaro. Frågan gällde inte om utgiftsbegränsningar skulle genomföras utan i vilken omfattning och på vilka områden och om också skatthöjningar var nödvändiga.

Fyra år senare hade perspektivet förskjutits, trots att den finansiella ställningen var densamma, men förändringen var inte nedåtgående utan uppåtgående. Med en förbättrad ekonomi avsåg förslagen vilka angelägna förstärkningar som skulle göras efter en period av åtstramning. Sysselsättningen samt vård, skola och omsorg var centrala teman i samtliga partiers budskap i valrörelsen. Skattefrågan med krav på omedelbara eller framtida skattesänkningar blev också ett inslag i debatten. För medborgarna var sysselsättningen det viktigaste samhällsproblemet under valrörelserna 1994 och 1998. Sveriges ekonomi kom 1994 på andra plats. Cirka 30 procent ansåg att Sveriges ekonomi var ett viktigt problem. Fyra år senare hade denna andel sjunkit till under 10 procent. Istället var det jämte sysselsättningen, vård, skola och omsorg som var de mest angelägna frågorna.

År 2002 var vård, skola och omsorg fortsatt centrala frågor medan både ekonomi och sysselsättning av medborgarna uppfattades som mindre viktiga frågor än tidigare. Sedan 2000 har sjukvården varit den enskilt viktigaste frågan på nationell nivå

följt av skola och äldrefrågor. Den försämrade ekonomiska ställningen 2002 blev emellertid ett inslag i valrörelsen med återtagna reformförslag och debatt om trovärdigheten i långtgående skatteförslag (Holmberg och Oscarsson 2004).

Legitimitet förutsätter både stöd för program och kapacitet att genomföra (Rose 1984). I dessa avseenden har medborgarna att ta ställning till partiernas trovärdighet.⁵ I Sverige gäller det i hög grad välfärdspolitiken, där avvägningen mellan skatter och serviceprogram är central. Trovärdighet är inte bara en fråga om en bedömning av rättigheter utan också av skyldigheter och framför allt avvägningen dem emellan. Det kom till uttryck i valrörelsen 2002. Ett andra inslag var det splittrade ansvaret för välfärdspolitiken genomförande med skilda majoriteter på olika nivåer, som väljarna hade att ta ställning till i valet (Nilsson 2003).

Efter valet 2002 sker en omprövning av välfärdspolitiken inom flera av partierna med inriktning på valet 2006, och med anpassning till tilltänkta samarbetspartiers positioner. Den offentliga sektorns finansiella ställning kan emellertid komma att erbjuda andra förutsättningarna för valrörelsen än under valrörelserna de senaste femton åren.

Noter

- ¹ För en bedömning av ett lands samlade välfärdspolitik är vid sidan av inkomstöverföringarna och serviceproduktionen också arbetsmarkands-, bostads-, regional- och skattepolitiken m.fl. politikområden av betydelse. För människornas välfärd är vidare insatser av familjen och frivilligorganisationer av största vikt. Denna framställning är emellertid i första hand inriktad på den offentliga sektorns roll och därmed är det serviceproduktionen och transfereringarna som är av speciellt intresse.
- ² Benämningarna varierar men ”selektiv” tar fasta på att kretsen förmånstagare inte är allomfattande medan ”grundtrygghet” utgår från bidragsnivån. I båda fallen ingår behovsprövade förmåner till skillnad från generella bidrag.
- ³ Inskränkningen i rätten att överlämna driften akutsjukhus till annan upphörde att gälla med utgången av 2002, då de i riksdagen samverkande partierna inte kunde enas om en förlängning av lagen. Baserat på en överenskommelse mellan regeringen och Vänsterpartiet och Miljöpartiet om vilka villkor som i framtiden skall gälla för alternativa driftsformer inom vården har ett förslag till ändring av Hälso- och sjukvårdslagen (1982:763) utarbetats. Förslaget innebär att ”Om landsting överlämnar ansvaret för driften av hälso- och sjukvård som ges vid ett sjukhus till annan skall avtalet innehålla villkor om att verksamheten inte får drivas med syfte att skapa vinst åt ägare eller motsvarande intressent.” (Socialdepartementet, Promemoria 2004-06-23, Lagrådsremiss – Driftsformer för offentligt finansierade sjukhus, 2005-03-10)

- ⁴ Den offentliga sektorns finansiella ställning bestäms emellertid inte bara av det finansiella sparandet dvs. skillnaden mellan den konsoliderade offentliga sektorns inkomster och utgifter utan också av värdoförändringar på finansiella tillgångar och skulder, vilket kan ge kraftiga utslag vid förändringar av den svenska ekonomin.
- ⁵ Begreppet trovärdighet används istället för det mer allmänna förtroende, då den kognitiva aspekten är central i detta sammanhang.

Referenser

- Blomqvist, P & Rothstein, B (2000) *Välfärdsstatens nya ansikte. Demokrati och marknadsreformer inom den offentliga sektorn*. Agora.
- Carlson, Bengt R (2002) "Skolkvalitet för alla." I Nilsson, L (red) *Flernivådemokrati i förändring*, SOM-rapport nr 27. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Esping-Andersen, G (1990) *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Polity press.
- Esping-Andersen, G (1996) "After the Golden Age? Welfare State Dilemmas in a Global Economy." I Esping-Andersen, G, ed. *Welfare States in Transition*. Sage Publications.
- Esping-Andersen, G (2002) "Towards the Good Society, Once Again?" In Esping-Andersen, G m.fl. (2002) *Why we need a New Welfare State*. Oxford University Press.
- Granqvist, N (2004a) *Kommunundersökningen. Lerum 2004*. SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Granqvist, N (2004b) *Kommunundersökningen. Stenungsund 2004*. SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Hadenius, S och Nilsson, L (1991) *Ifrågasatt. Den offentliga sektorn i debatt och opinion*. Svensk Informations medicenter.
- Holmberg, S och Oscarsson, H (2004) *Väljare. Svenskt väljarbeteende under 50 år*. Norstedts juridik.
- Johansson, F, Nilsson, L och Strömberg, L (2001) *Kommunal demokrati under fyra decennier*. Liber.
- Korpi, W och Palme, J (2003) "New Politics and Class Politics in the Context of Austerity and Globalization: Welfare State Regress in 18 Countries, 1975-95." In *American Political Science Review*, vol. 97, No. 3.
- Kumlin, S (2003) *The Personal and the Political. How Personal Welfare State Experiences Affect Political Trust and Ideology*. Palgrave Macmillan.
- Kuhnle, S (2000) "Reflections on the Nordic Welfare State." In Karvonen, L och Ståhlberg, K (eds.) *Festschrift for Dag Anchar on his 60th Birthday on February 12, 2000*. Åbo Akademis förlag.

- Kuhnle, S och Solheim, L (1985) *Velferdsstaten – vekst og omstilling*. Tano Aschenhoug.
- Lundqvist, Lennart J (2001) ”Privatisering – varför och varför inte.” I Rothstein, Bo (red) *Politik som organisering. förvaltningspolitikens grundproblem*. Stockholm: SNS Förlag.
- Nilsson, L (2000) ”Opinionstrender och medieeffekter.” I Fridolf, M (red), *Vem formar politiken i kommunerna?*. SNS Förlag.
- Nilsson, Lennart (2003) ”Välfärdspolitik och legitimitet.” I Holmberg, Sören och Weibull, Lennart (red), *Fåfångans marknad*, SOM-rapport nr 33. SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Nilsson, L (2004) ”Service och demokrati.” I Nilsson, L (red) *Svensk samhällsorganisation i förändring. Västsverige vid millennieskiftet*. Göteborgs universitet.
- Nilsson, Lennart och Strömberg, Lars (1988) ”Offentligt – privat, Svenska Folkets åsikter om privatisering och avreglering.” I Holmberg, Sören och Weibull, Lennart (red), *SOM-undersökningen 1987*, SOM-rapport nr 3. SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Persson, J (1999) *Storstadsregionens kontraster. Kommunundersökningarna i göteborgsregionen 1996-1998*. SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Petersen, J H (1996) *Vandringer i velferdsstatens. 11 bidrag om velferdsstatens legitimitet*. Odense Universitetsforlag.
- Ploug, N och Kvist, J (1994) *Social tryghed i Europa. Udvikling eller afvikling? Social tryghed i Europa 1*. Socialforskningsinstitutet. Köpenhamn.
- Proposition 2000/01:36, *Sjukhus med vinstsyfte*.
- Segefeldt, F (2003) *Vatten till salu. Hur företag och marknad kan lösa världens vattenkris*. Pejling nr 44, Timbro.
- Shiva, V (2003) *Krig om vatten: plundring och profit*. Ordfront.
- Socialdepartementet*, Promemoria 2004-06-23.
- Socialdepartementet*, Lagrådsremiss – Driftsformer för offentligt finansierade sjukhus, 2005-03-10.
- Vogel, J (1997) *Living conditions and inequality in the European Union 1997*. Eurostat Working Papers, E/1997-3.